A K+F csatái

Kutatás és fejlesztés

A tőkés állam szerepe

Újabb frontvonal nyílt az amerikai—japán kereskedelmi háborúban. Ezúttal azonban nem az elektronikai termékek, a gépkocsik vagy a szerszámgépek jelentik Washington támadásának célpontját. Most a kézzelfogható áruk világa helyett a japán iparpolitika került az amerikai kormányzat és az üzleti élet támadásainak kereszttüzébe, s ez talán fájdalmasabban érinti Tokiót, mint exportcikkeinek bejutási korlátozása az USA-piacra.

Az amerikai törvényhozás előtt ugyanis olyan törvényjavaslatok fekszenek, amelyek a „tisztességtelen iparpolitikát folytató országok megbüntetését" szolgálják, s nyílt titok, hogy ez elsősorban a szigetország felé irányul. Mindkét fél tények özönével igyekszik igazát bizonyítani, s a jelek szerint igen hosszú „állóháború" van kibontakozóban.

Tokió ellen

Az elmúlt évtized első felében az amerikai üzleti világ csodálattal — és egyben nem kis féltékenységgel — figyelte a japán ipar megerősödését, fantasztikus gyorsaságú minőségi és mennyiségi fejlődését. A csodálat azonban meglehetősen hamar átcsapott féltékenységbe, sőt ellenségeskedésbe. Az üzleti sikereket egyre-másra halmozó japán ipar ugyanis nem várt versenyt támasztott az amerikainak nemcsak a világpiacon, hanem az Egyesült Államok saját belső piacán is.

A „made in Japan" termékek jó minőségben, magas műszaki színvonalon és meglehetősen kedvező áron szinte elárasztották az egész világot, az amerikai export mind több országban volt kénytelen milliárdos károkat elszenvedni. A japán konkurrencia éppen a „húzó iparágakban" — elektronika, gépkocsigyártás, robotipar, biotechnika stb. — tört és tör sok borsot a korábban szinte egyeduralkodó amerikai gyártók orra alá. (Nem véletlen, hogy a világméretű japán exportáradat láttán mind több amerikai iparág kért segítséget a kormánytól az áruözön — protekcionista vagy önkorlátozásos alapon történő — megfékezésére.)

A töretlen japán exportsikerek, valamint a kétoldalú kereskedelemben mind jobban halmozódó amerikai deficit Washingtont arra késztette, hogy kétségbe vonja a japán iparpolitika tisztességét. A vádat Olmer kereskedelmi miniszterhelyettes ekképpen fogalmazta meg: „A japán kormány kiválasztja a célágazatokat, ösztönzi ezek gazdaságos méretű kutatását, fejlesztését és termelését, magára vállalva a kockázat nagy részét. Ezen erős alapra támaszkodva a kiválasztott japán cégek agresszív exporttámadás indítására válnak képessé." Az amerikaiak tehát azt kifogásolják, hogy az állam, a kormányzat — közelebbről az ipari és kereskedelmi minisztérium — jelentős anyagi támogatást nyújt a japán magánvállalatoknak kutatásra és fejlesztésre (szaknyelven K+F-re) és ezzel olyan előnyökhöz juttatja a szigetország cégeit, amelyek nem egyeztethetők össze a tisztességes verseny amerikai felfogásával.

1980-ban Japánban összesen 22 milliárd dollárt fordítottak kutatásra és fejlesztésre. Az USA-ban a K+F-re 59 milliárd dollárt adtak ki. A szigetország esetében a pénz 28, az Egyesült Államokban pedig 48 százaléka származott a kormánytól. Tavaly — hangzik a tokiói védekezés, vagy inkább ellentámadás — az amerikai K+F kiadások (79 milliárd dollár) több mint felét finanszírozta a szövetségi költségvetés.

1960-ban az amerikai bruttó társadalmi termék 3 százalékát költötték el K+F-re, ez az arány 1977-ben 2,2, tavaly pedig 2,7 százalék volt. Összehasonlításul: Japánban a tavalyi arány 2, az NSZK-ban 2,7 százalék.

Mindent összevetve, miközben az Egyesült Államok veszít a technológia terén szerzett előnyéből, az ország még mindig messze az első helyen áll a tőkés világban a kutatásra kiadott pénzösszegek területén. Abszolút számokban mérve az egyik amerikai gazdaságkutató intézet adatai szerint K+F-re (beleszámítva a katonai célú kutatási és fejlesztési költségeket is) kétszer annyi pénzt áldoz az Egyesült Államok, mint a fejlett tőkés országok és Japán együttvéve!

Cél a csúcstechnika

Tokióban nem tagadják, hogy a kutatás és a fejlesztés területén az állam és a magántőke összefonódása jelentős. A kormány messzemenően összehangolja fejlesztési politikáját a magánszektor szempontjaival, de az élen járó technológiák kifejlesztése egyértelműen a cégek feladata.

Az állam pénzeszközökkel csak ott jelenik meg, ahol a költségek túl magasak, hosszú a kutatási idő, s jelentős kockázatra lehet számítani. Ez a három tényező ugyanis sok esetben elriasztja a vállalatokat a kutatástól és fejlesztéstől. A kormány ezért anyagi segítséggel „kényszeríti" a cégeket a csúcsiparágakban szükséges K+F elvégzésére.

Persze nincs ez másként az Egyesült Államokban sem. Elég itt csak azt megemlíteni, hogy az amerikai űrkutatási hivatal, valamint más kormányhivatalok ugyancsak nagy összegeket fordítanak kutatásra és fejlesztésre, s ezeknek az összegeknek jelentős része a magánszektorban „csapódik le". A Pentagon sem méri szűkmarkúan a katonai célokat szolgáló kutatásokra fordítható pénzeket az elektronikai, a repülőgépgyártó és még jó néhány ágazat vállalatai számára.

HAGYOMÁNY ÉS ÚJDONSÁG

3,3 milliárdos program

Érthető módon mindkét kormányzat azokat az iparágakat részesíti különböző módon K+F támogatásban, amelyek napjainkban a csúcstechnika hordozói. A számítógép-, a robot-, a repülőgépgyártók, a távközlési ipar, a szerszámgépgyártás, valamint a biotechnika egyre növekvő anyagi juttatásokban, megrendelésekben részesedik, de az is tény, hogy a vállalatbirodalmak saját kutatási és fejlesztési ráfordításai is gyorsan növekednek. A legutóbbi adatok szerint 1982-ben a General Motors 2,2, az IBM 2, a Ford 1,8 milliárd, az Exxon 707, a Boeing 691, a Xerox pedig 565 millió dollárt fordított „saját zsebből" fejlesztésre.

Az USA és Japán miniszterhelyettesi szinten tárgyalássorozatot kezdett az iparpolitikai ellentétekről. Egyelőre még csak a vádemelés, az adatok kölcsönös „kilövése" van napirenden. Senki nem várja, hogy az amerikai vádak nyomására a szigetország változtat jól bevált és igen nagy versenyképességet biztosító iparpolitikáján. A színfalak mögött viszont abban egyetértenek, hogy a kemény világgazdasági versenyben a magáncégek egyre kevésbé képesek önállóan finanszírozni a nagy ütemben emelkedő kutatási és fejlesztési költségeket.

Megegyezésre egyelőre nincsen kilátás, de Tokióban abban reménykednek, hogy a tartós fellendülés majd csökkentheti az amerikai támadások, fenyegetések élét. Kérdés persze: miként foglal majd állást a törvényhozás, mennyire lesz hajlandó engedni az elektronikai, a szerszámgépgyártó, a biotechnikai lobby nem kis nyomásának.

Az Egyesült Államok az iparpolitika területén nemcsak Japánnal, hanem a Közös Piaccal is hadban áll, noha ennek hőfoka eltörpül a „japán front" mögött; az amerikai iparnak ugyanis a nyugat-európai ipar nem igazi versenytársa, számára a fő veszélyt elsősorban Japán jelenti. Ezzel együtt Washington nem nézi jó szemmel azokat a közös piaci törekvéseket, amelyek a közös kutatási és fejlesztési program kialakítására irányulnak. Természetesen minden közös piaci tagországnak van saját K+F programja és költségvetése, a közösségi szintű összehangolás és ráfordítás azonban újdonságot jelent. Az iparpolitikáért felelős brüsszeli tisztviselők négyéves kutatási programot dolgoztak ki a tagállamok számára azzal a céllal, hogy a Tízek is el tudjanak érni olyan — a termelésben és az exportban hasznosítható — tudományos eredményeket, mint az Egyesült Államok, Japán, s ezzel csökkentsék a nyugat-európai gazdasági integráció technikai függőségét, növeljék az ipar versenyképességét. A 3,3 milliárd dolláros kiadást előirányzó program úgy ítéli meg, hogy számottevő a Közös Piac lemaradása a számítástechnika, a gépjárműipar, a biotechnika, valamint a vegyipar területén, s elfogadhatatlanul magas a tíz ország energiafüggősége.

A program kidolgozói úgy vélik, hogy a 3,3 milliárd dolláros alap segítségével 1984—87 között csökkenthető a nyugat-európai, valamint az amerikai és a japán technika közötti szakadék, s jó lehetőség nyílhat az elmaradás ledolgozására. Különösen az elektronika áll a közös piaci tervezők homlokterében.

Az ESPRIT-akció

A 3,3 milliárdos program egyik központi terve az úgynevezett ESPRIT-akció, amelynek keretében 1,3 milliárd dollárt szándékoznak költeni a nyugat-európai elektronikai ipar megerősítésére, a felzárkózás elősegítésére. A tervek szerint tizenkét nagy nyugat-európai elektronikai cég kutatási és fejlesztési tevékenységét hangolják össze. A Siemens, a Philips, a francia Thomson és a többiek ilyen jellegű „összekapcsolásának" az a célja, hogy az elkövetkező öt esztendőben megháromszorozzák a Tízek cégeinek részesedését az integráció elektronikai piacán. Jelenleg a Nyugat-Európában eladott elektronikai termékeknek csak 10 százalékát állítják elő a tagországok cégei.

Brüsszel az ESPRIT-tel azt kívánja elérni, hogy az ágazat „otthoni" értékesítési lehetőségei megnövekedjenek, sőt a nyugat-európai termékeket a világpiac is jobban értékelje. A tervek szerint az elektronikai programot Brüsszel és az érintett vállalatok 50—50 százalékban finanszírozzák.

A stuttgarti csúcstalálkozón is szó volt a négyéves programról, s a résztvevők megállapították, hogy a program jóváhagyásának késleltetése, elhúzódása csak tovább növeli a Közös Piac technológiai lemaradását, tovább rontja versenyképességét. A tornyosuló pénzügyi gondok miatt Stuttgartban nem született döntés, várhatóan ősszel hoznak majd határozatot a közös K+F program sorsáról.

A gazdasági verseny élesedésével, a gazdasági válságból való lassú kilábalással, valamint a lassú keresletnövekedéssel párhuzamosan a fejlett tőkés országokban mind jelentősebb az állam közvetlen és közvetett gazdasági szerepe. A Japán és a Közös Piac ellen irányuló amerikai támadások ellenére a jelek szerint így van ez az Egyesült Államokban is a K+F területén még akkor is, ha a reagani gazdaságfilozófia szerint nem helyes az államnak beavatkoznia a gazdasági élet folyamataiba.

GONDA GYÖRGY—
SZENTGÁLI PÉTER

Fülöp-szigetek

Ki kit lőtt?

Kérdések válasz nélkül

A manilai repülőtéren történt politikai gyilkosság óta nem szűnik a feszültség a Fülöp-szigeteken. A megválaszolatlan kérdések száma nem csökken, hanem növekszik. Egyelőre csak egyet tudni egészen biztosan: a hétezer sziget földjén Aquino halála olyan láncreakciót indíthat el, amelynek hazai és nemzetközi következményei ma még egyszerűen kiszámíthatatlanok.

A számok ezúttal is önmagukért beszélnek. Az ország történetének legnagyobb tömegtüntetésén több mint egymillió ember kísérte a meggyilkolt ellenzéki vezér koporsóját a manilai templomig, ahol a tetemet felravatalozták. A hatalmas menet nem csendes gyásszal hömpölygött, hanem rendszerellenes jelszavakat kiáltozott, a kivezényelt fegyveres erők mégsem tettek kísérletet semmiféle beavatkozásra.

A rendőrök tétlensége éppúgy nem téveszthetett meg senkit, mint a gyászolók viszonylagos fegyelmezettsége. A sajtó, a rádió és a televízió többször is közölte a menet megindulása előtt Fidel Ramos tábornoknak, az ország rendőrfőnökének és főparancsnok-helyettesének nyilatkozatát. Eszerint „bármilyen zavargás esetén az ország fegyveres erői a kidolgozott készenléti terv jegyében készek a beavatkozásra". A hadsereg — jelentette ki a tábornok — „ura a helyzetnek és minden körülmények között az is marad."

Az Amerikából férje halálhírére hazatért özvegy, Corazon Aquino asszony (aki maga is az ország nagy hatalmú, dúsgazdag családjainak egyikéből származik), a gyászolók előtt kijelentette: nem igaz, hogy részvéttáviratot kapott Marcos elnöktől, de ha az államfő „valóban osztozni akar a gyászban, ezt úgy teheti meg, hogy azonnal szabadon bocsátja a politikai foglyokat".

A hangulatot jól jellemezte az egyik manilai lap kommentárja, amely „a Fülöp-szigetek Kennedyjének nevezte Aquinót, egyszerre utalva liberális elképzeléseire és halála körülményeire.

Az ezúttal is magányos gyilkosnak kikiáltott manilai merénylő kiléte továbbra is tisztázatlan és Marcos számára ez az ügy legkínosabb — sokak szerint legárulkodóbb — tehertétele. A homályt csak fokozza, hogy a repülőtér biztonsági személyzete gyakorlatilag házi őrizetben van, nem hagyhatja el körletét, senkivel sem érintkezhet. Annál beszédesebb viszont az a japán újságíró, akiről már a merényletet követő órákban is hallottunk, és aki az ügy egyik főszereplőjévé lép elő.

Most már a nevét is tudjuk. Vakamíja Kiosinak hívják, az Aquinót hazahozó gépen utazott, és egyike a kevés közvetlen szemtanúnak. „Egyenruhás férfiak — jelentette ki az Aszahi Sinbun sajtókonferenciáján a harminchét éves riporter — körülvették a politikust, és kituszkolták a gépből. Láttam, amint ketten is kis revolvert vesznek elő, és amikor a betonra értek, hallottam a lövéseket."

Szenzációs új fejleménynek minősítik Vakamijának azt az állítását, amely szerint a kormány által gyilkosnak kikiáltott személy csak az ellenzéki vezér meggyilkolása után ugrott ki egy katonai járműből (!), „aztán ugyanaz a fickó, aki hátulról fejbe lőtte a politikust, végzett emezzel is". A nem azonosított, állítólagos tettes a hatósági közlemény szerint harminc-harmincöt éves férfi, százhetven centiméter magas. A kezében tartott Smith and Wesson Magnum típusú revolver hatlövetű tárából „egy golyó hiányzott". A közlemény szerint az ismeretlen alsóneműjén „Rolly" feliratot találtak, gyűrűjén „R" betű volt olvasható.

TÜNTETÉS AQUINO TEMETÉSEKOR

Nem szűnik a feszültség

Sok megválaszolatlan kérdés marad továbbra is az Aquino-gyilkosság ügyében. Néhány példa.

Miután Imelda Marcos, az elnök felesége — mint kiderült — már májusi amerikai útján személyesen figyelmeztette a szenátort az „ellene irányuló gyilkossági tervekre", a kabinet ennyi idő alatt miért nem tett komolyabb óvintézkedéseket?

Miért engedte meg a kormány az Aquinót üdvözlő óriási tömeg összesereglését a repülőtéren? (Ez a tömeg csak azt tudta, hogy Aquino „valamelyik vasárnap" érkezik és több vasárnapon is összegyűlt.) A gyilkosság azonban nem a repülőtér nyilvános, hanem hermetikusan lezárt részén történt, a kifutópálya betonján. Honnan tudhatta az állítólagos tettes az érkezés időpontját, a járatot és a landolás pontos színhelyét? Hogyan kerülhetett volna „külső ember" egy ilyen kényes érkezés gondosan őrzött színhelyére a hatóságok tudta nélkül?

Honnan tudhatta egy idegen, hogy az érkező, aki — mint ez egyre nyilvánvalóbban kiderül — tudott az őt fenyegető veszélyről, golyóálló mellényt visel. Márpedig tudnia kellett, mert a gyilkos — bárki volt az — közvetlen közelről és hátulról fejbe lőtte az ellenzéki vezért (Butz Aquino, a szenátor fivére szerint a halottkém „egyetlen, azonnali halált okozó lövést" állapított meg).

Hogyan kerülhetett volna ez a titokzatos ismeretlen egyáltalán Aquino háta mögé, amikor a televíziós film megerősíti a japán riporternek azt az állítását, hogy szorosan a szenátor mögött két biztonsági ember haladt (mint Vakamija látta, ezek vették elő pisztolyaikat már a gépen)?

Hogyan lehet az — tette fel a kérdést egy manilai sajtóértekezleten Ernesto Maceda volt szenátor, a meggyilkolt politikus barátja és ügyvédje —, hogy a gépből kiszálló politikust személyiségének súlyához nem illő módon nem magas rangú tisztek, hanem őrmesterek kísérték? (Maceda szerint ez az egyik leggyanúsabb körülmény az egész szövevényes ügyben.)

Ezek az őrmesterek ráadásul nyomtalanul eltűntek; szó sem esik róluk és arról sem, hogy kihallgatták-e őket. Létszámukat is sokan megkérdőjelezik. Három ember ilyen körülmények között kivégzőosztagnak elég, védelemnek semmiképpen — vélte egy manilai francia tudósító, az International Herald Tribune pedig megjegyzi: Aquinót annak idején manilai börtönében még a folyosóra is hét fegyveres kísérte, most — az állítólagos fenyegetések közepette — elég volt három?

A londoni Sunday Times mindezek után szenzációs — bár hivatalosan persze nem megerősített — értesüléseket közölt. A tudósító tudni véli a titokzatos „Rolly" kilétét: Ferdinand Marcos elnök egyik volt testőréről, Rolando Vizcarráról lenne szó. Ő a londoni riporter szerint eszköz volt, semmiről nem tudott; az egyik készültségi kocsiban hirtelen revolvert nyomtak a kezébe (ez volt a Smith és Wesson, amiből „egy golyó hiányzott"), majd egyszerűen kilökték és azonnal lelőtték.

Az angol lap elemzése több okból kizárja, hogy a szerencsétlen Vizcarra egyáltalán szóba kerülhet tettesként. Az egyik ok az, hogy Aquinót hátulról érte a lövés, az állítólagos merénylő holttestе viszont a politikus teteme előtt hevert. A másik ok, hogy az Aquino fejében talált lövedék nem egyezik a Smith és Wesson-ból „hiányzó" golyóval. A harmadik pedig az, hogy ez a lövedék nemcsak hátulról, hanem egyben felülről lefelé hatolt az ellenzéki vezér koponyájába. Márpedig — hangsúlyozza a Sunday Times — Rolando Vizcarra lényegesen alacsonyabb volt „áldozatánál".

Az ügy mind bel-, mind külpolitikai viszonylatban tovább gyűrűzik. Sem Manila érseke, sem a meggyilkolt családja, sem más felkért személyiség eddig nem volt hajlandó részt venni a Marcos által kijelölt vizsgáló bizottságban. A legfenyegetőbb külpolitikai következmény eddig a Reagan elnökre nehezedő növekvő nyomás, hogy mondja le novemberre tervezett manilai utazását.

HARMAT ENDRE

EMLÉKEZTETŐ

A világ adós országai a következő néhány esztendőben valószínűleg több mint negyven miliárd dollárnyi most esedékes tartozást próbálnak majd átütemeztetni, ez körülbelül a négyszerese az 1982-ben elhalasztott törlesztéseknek — jelentette a minap a Világbankra való hivatkozásul az Associated Press. Jelenleg 22 ország esetében folynak átütemezési tárgyalások. „Közöttük van a világ két legjobban eladósodott országa, Mexikó és Brazília is, külföldi tartozásuk külön-külön megközelíti a 90 milliárd dollárt" — jelenti az AP. A jelentés szerint a 22-ből kilenc ország már meg is kapta hitelezőinek hozzájárulását az átütemezéshez.

Akadnak olyan országok, amelyek „az átütemezés helyett egyszerűen nem fizetnek — ez súlyos következményekkel járhat" — írja a Világbank és a Nemzetközi Valuta Alap közös folyóirata, a Finance and Development. „Az ilyesmi aláássa a hitelezők bizalmát, az adott ország így rendkívül nehezen juthat, ha egyáltalán jut újabb hitelhez" — írja a lap.

Az NSZK egyik legnagyobb magánbankja, a frankfurti Bethmann Testvérek Bankház tulajdonosa, báró J. H. Bethmann megvált a cégtől, eladta részvényeit, pénze nagy részéből ingatlanokat vásárolt. A hamburgi Der Spiegelben nyilatkozott döntése okairól, ebben az interjúban mondotta: „... a világban fennálló pénzkövetelések nagy része teljesen behajthatatlanná vált... A bankok végül is az olyan államokkal, mint Mexikó vagy Brazília szemben fennálló milliárdos követeléseiknek egy részéről lesznek kénytelenek lemondani... Gondolom reálisan feltételezhető, hogy a túlságosan eladósodott országoknak kölcsönzött pénz 40 százaléka elveszett. Ezeket a behajthatatlan követeléseket a túlzottan magas kamatokra lehet visszavezetni. Az én szememben az a borzasztó, hogy az átütemezések során a bankok mind magasabb kamatokat követelnek a túlterhelt adósoktól. Olyan kamatokból akarnak meggazdagodni, amelyeket soha nem fognak nekik megfizetni..."

Az ősz egyik legérdekesebb jelentése ebben a tárgyörben Brazíliával kapcsolatos. A világ talán legeladósodottabb országa hivatalosan hitelmoratóriumot kért. A Nemzetközi Valuta Alap vonakodik még átmeneti hitel megadásától is, amíg Brazília nem fékezi meg a költségvetési kiadásokat és nem szorítja le az inflációt. „Elég egy pillantást vetni Brazília adósságaira, s azonnal szembetűnik a szomorú tény: a latin-amerikai ország egyszerűen nem képes törleszteni adósságait" — mondta egy nyugati bankár. A számok valóban meghökkentőek. Az idén esedékes brazil adósságszolgálat (az esedékes tőke- és kamattartozás) több mint 17 milliárd dollár, az azonnal esedékes hátralék 1,5 milliárd.

A „fekete sereg”

A „völgymenet” hatása

Hátrányok és kiskapuk

A fejlett tőkés országokban a gazdasági szakemberek már a hetvenes évek második felében felfigyeltek arra, hogy jelentékeny eltérés van a tényleges és a statisztikailag nyilvántartott bruttó társadalmi termék (GNP) értéke között. Nem kellett különösebb nyomozói tehetség a „titok” megfejtésére: a különbség abból adódott, hogy a hivatalos statisztikák — érthető módon — nem tartalmazzák az úgynevezett második gazdaságban előállított termékek, elvégzett szolgáltatások értékét, hiszen a tevékenység után senki nem adózik.

A világgazdasági helyzet tartós völgymenete csak fokozta és fokozza az illegális munkavégzők számát szerte a világon, s napjainkban a „fekete gazdaság” már számottevő szerepet játszik a gazdasági növekedésben; olyannyira, hogy jelentőségével, méreteivel már nemcsak az adóhatóságok, hanem a gazdasági tervezők is foglalkoznak, számolnak.

Nemzetközi arányok

A „föld alatti” munkavállalás néven is emlegetett foglalkozási és foglalkoztatási fogalomkörbe meglehetősen sok tevékenység tartozik. Ezek közös jellemzője, hogy a munkavállaló nem fizet adót az államnak, a munkáltató pedig a bejelentetlen munkaerő foglalkoztatása révén mentesül a betegbiztosítási és egyéb járulékok befizetésétől. Természetesen a munkaadó és a munkavállaló nem köt semmiféle szerződést, a munkavégzésnek tehát írásbeli nyoma, bizonyítéka nincsen, így a fekete munkavégzés az adóhatóságok részéről gyakorlatilag nem bizonyítható.

Az államkincstár számára az árnyékgazdaság komoly gondot okoz, hiszen manapság a legtöbb ország költségvetése számottevő egyensúlyi problémákkal küszködik, a bevételek fokozására tehát nagy szükség van. (Tulajdonképpen a nehéz költségvetési helyzet indította a fejlett tőkés államok kormányait, hogy az eddigieknél több figyelmet fordítsanak a fekete munkavégzésre.) Óvatos becslések szerint — hiszen nem lehet pontosan kimutatni a második gazdaságban előállított értéket — az OECD-országokban a nem bejelentett munkavégzés évi értéke meghaladja a 400 milliárd dollárt. Ez az adók nyelvén azt jelenti, hogy az államkassza minden esztendőben 40—80 milliárd dollár bevételről kénytelen lemondani.

Ez a tekintélyes összeg sokféle munkavégzést rejt magában. A „fusianatómia” tárgykörébe tartozik az illegális munka, a háznál végzett „fekete” javítótevékenység, sőt a szomszédok, ismerősök egymásnak nyújtott „szívességei” is. Nyugat-Európa adótörvényei szerint szabálytalan, ha egy fogorvos egy vízvezetékszerelőtől nem fogad el díjazást, hanem „cserébe” a csapok megjavítását kéri. Ehhez hasonló példákat tucatjával lehet találni. S még azt sem állíthatják az adóhatóságok, hogy a pénzmozgás nélküli „csereüzlet” lebonyolítói rosszhiszeműek.

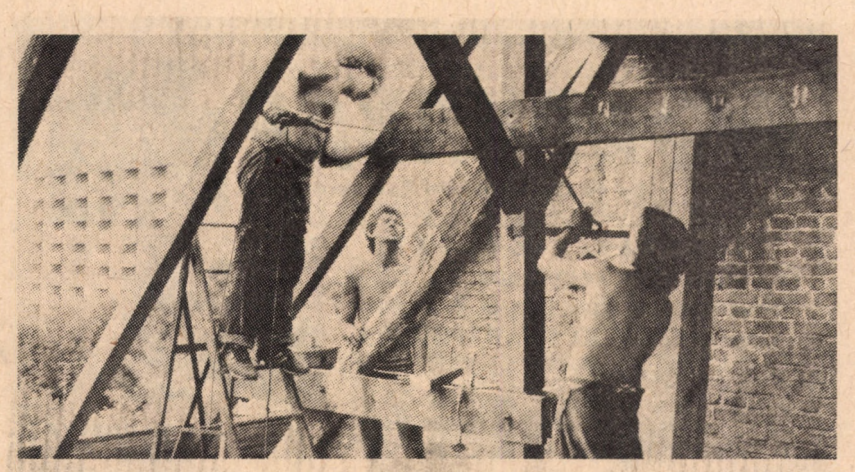

MASZEKMUNKA – FEKETÉN

Az államkincstár számára az árnyékgazdaság komoly gondot okoz

Az igazán nagy értéket azonban az OECD szakértői jelentése szerint a gyárakban, műhelyekben végzett munka jelenti. Korábban főleg kis- és középüzemek alkalmaztak illegálisan munkaerőt, elsősorban idényjelleggel. A nyolcvanas évek elejétől azonban már ismert „márkás” nagyvállalatok is beléptek a fusiztatók sorába. A konjunktúra hullámzása, a megrendelésállomány gyakori változása, s nem utolsósorban sok cég megrendült anyagi helyzete minden szempontból kifizetődővé tette a bármikor felvehető és elbocsátható munkaerő alkalmazását.

A dolgozókat feketén foglalkoztató cégek hamar felismerték, hogy az illegális foglalkoztatás következtében számottevően növekszik versenyképességük a konkurenciához képest. (A hivatalosnál sok esetben alacsonyabb munkabérek, valamint a befizetési kötelezettségek elmulasztása ugyanis csökkenti az önköltséget.) Nem véletlen, hogy a fejlett tőkés országokban a „tiszta” vállalatok mind gyakrabban fordulnak panasszal a hatóságokhoz, azok azonban — kézzelfogható bizonyítékok hiányában — gyakorlatilag tehetetlenek.

Érdekes képet mutat a nyugati világ „fusirangsora”, amely csak hozzávetőleges becslések alapján készült. Az illegális másod-, harmad-, sőt negyedállások listáját Olaszország vezeti, ahol egyes számítások szerint az éves bruttó társadalmi termék 25—28 százalékával egyenlő a fekete gazdaság tevékenysége. A munkaképes lakosság egyhatoda — hatmillió fő — tevékenykedik fő állása mellett vagy helyett másutt is, bejelentetlenül. (Nyílt titok, hogy az olasz textil- és cipőipar nem kis mértékben a „fekete” dolgozóknak, bedolgozóknak köszönheti nemzetközi versenyképességét.) Virágzik az árnyékgazdaság az Egyesült Államokban is: az óceán túlsó partján mintegy 20 millióan végeznek adózatlan munkát, számítások szerint ez a „szektor” állítja elő az éves bruttó társadalmi termék 27 százalékát!

Komoly gondot okoz a nyugatnémet államháztartásnak is az adózatlan munkavégzés. Becslések szerint az NSZK-ban 3,3 millió állampolgár végez ilyen tevékenységet, s ez a „fekete sereg”. 15 százalékkal járul hozzá az országban előállított termékek és elvégzett szolgáltatások értékéhez. Hasonló az arány Norvégiában is. Ezekhez az országokhoz képest szerény mértéket ölt a „fusizmus” Nagy-Britanniában és Franciaországban, ahol az illegális munka éves értéke a GNP 8—8 százalékát teszi ki.

A hetvenes évek

A hetvenes évek közepéig a szórványos fekete munkavégzésre azért sem fordítottak különösebb figyelmet a nyugati adóhatóságok, mert értékét, valamint az államkassza bevételkiesését nem tartották jelentősnek. Manapság azonban egészen más a helyzet. Adóügyi szakemberek véleménye szerint az Egyesült Államok kincstára évente 50 milliárd dollár bevételről kénytelen lemondani az illegális munkavégzés miatt. Az NSZK-ban évi 10 milliárd márkára, Nagy-Britanniában pedig 4 milliárd fontra teszik a bevételkiesést. Nem tűnik megalapozatlannak az a nézet, mely szerint a fejlett tőkés országokban a gazdasági növekedés 0,5—1 százalékkal lenne magasabb a jelenlegi, amúgy sem magas szintnél, amennyiben minden munkavégzés törvényes mederben folyna.

A „fekete sereg” derékhadát a munkanélküliek alkotják, akik közül sokan a munkanélküli-segéllyel együtt nagyobb jövedelemre tesznek szert a maszekolással, mint „aktív” korukban. Nem kevés viszont azoknak a száma sem, akik szorult helyzetükben a rögzítettnél alacsonyabb munkabérrel is beérik. Szép számmal találhatók a feketén dolgozók között — elsősorban a közös piaci országokban — a munkaengedéllyel nem rendelkező vagy éppen munka nélküli vendégmunkások. Az Egyesült Államokban főleg az illegális bevándorlók — elsősorban a mexikóiak — alkotják az árnyékgazdaság tartalékseregét. (A felmérések és az ellenőrzések tanúsága szerint néhány tőkés országban újabban már az állami tisztviselők is végeznek ilegális munkát, méghozzá munkaidőben. Az NSZK-ban például a hivatalnokok egy része munkaidőben maszek tervezői munkát végez, könyvelést, kötvényárusítást vállal.)

Az illegális munkavégzés nehéz helyzetbe hozza a szakszervezeteket. Egyrészről küzdenek a munkaidő csökkentéséért, másrészről azonban a munkaidő lerövidülése a fekete gazdaságban betölthető másodállásokat szaporítja. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) egy jelentése megállapítja, hogy egy üzem bezárása sok esetben azzal is jár, hogy az alkalmazottak számára az új munkahelyért vívott harc helyett kedvezőbb a párhuzamos gazdaságban elhelyezkedni.

Az illegális munkavégzés terjedése csökkenti az állam szabályozó szerepét, valamint a beleszólás, az ellenőrzés és az áttekintés lehetőségét.

Az ILO jóslata

(A nem hivatalos munkavégzés a szocialista országokban is terjedőben van. Ez szorosan összefügg a belső gazdasági helyzetben támadt nehézségekkel, valamint egyes termékek és főleg szolgáltatások átmeneti hiányával, illetve nem kielégítő minőségével és „szűk keresztmetszetével”. A szocialista országokban az illegálisnak nevezett munkavégzés zöme a szolgáltatások területén jelentkezik. Sokan végeznek adózatlan munkát az autójavításban, a magánépítkezéseken, a háztartási gépek javításában stb. Néhány országban számottevő a fekete bedolgozók száma, akik a magánkereskedelem részére állítanak elő kurrens árukat — bejelentés nélkül. A már említett ILO-tanulmány megállapítja, hogy Jugoszláviában például az aktív lakosság 10 százalékának megfelelő munkás dolgozik illegális körülmények között. Hazai becslések szerint Magyarországon a fogyasztási szolgáltatások területén 80 000—100 000 fő tevékenykedik bejelentetlenül, 1982-ben a nem legálisan működő szolgáltatók 13—15 milliárd forint értékű munkát végeztek.)

A jelek szerint a fekete munkaerőpiac nem ismeri a recessziót, a gazdasági hanyatlást; sőt éppen a kedvezőtlen gazdasági helyzet idején élénkül meg.

A gazdasági szakemberek egy része arra számít, hogy a konjunktúra élénkülésével párhuzamosan csökken majd a fekete munkavégzés jelentősége. Azt remélik, hogy kedvezőbb gazdasági helyzetben a mainál jóval kevesebben lesznek rákényszerülve az illegális munkára. Sokan viszont arra hivatkoznak, hogy a szellem már kiszabadult a palackból: a résztvevők a jövőben sem mondanak le „megszokott” jövedelmükről, a munkaadóknak pedig ízlik az adózatlan munka tiltott gyümölcse. Ráadásul a konjunktúra élénkülése a fizetőképes kereslet növekedését hozza majd magával mind az árucikkek, mind a szolgáltatások területén.

GONDA GYÖRGY—SZENTGÁLI PÉTER

Viták és válaszok

Az Andropov-nyilatkozat után

A Reagan-javaslat pontjai

Abban a hihetetlen méretű propagandakampányban, amely a közép-hatótávolságú rakéták telepítése körül bontakozott ki, Washington újra meg újra azt szeretné elhitetni a világgal, mindenekelőtt pedig nyugtalankodó szövetségeseivel, az aggodalmaskodó vagy tiltakozó közvéleménnyel, mintha egyre csak — rugalmasabbá válnék az amerikai politika, mintha az amerikai javaslatok újabb megfogalmazása már lehetővé tenné a genfi megegyezést.

„Egyért kettőt"

Reagan elnök emlékezetes módón az ENSZ-közgyűlés szónoki emelvényén nem fukarkodott a békeszólamokkal, majd egy hét múlva olyan jelmondatot dobott be a nukleáris vitába, amely az üzleti életben is hatásosan hangozhatna: „egyért kettőt", vagyis a nagyhatalmak minden új nukleáris töltet helyett kettőt szereljenek le...

Szovjet részről előbb Jurij Andropov válaszolt abban a nyilatkozatban, amelyet a TASZSZ hozott nyilvánosságra. Az SZKP főtitkára, a Szovjetunió államfője a rendkívüli jelentőségű állásfoglalásban előbb azt ismertette, hogyan értékelik Moszkvában az amerikai kormányzat külpolitikáját. Senkit sem győzhetnek meg Reagan elnöknek az ENSZ-ben elhangzott dagályos kijelentései, amikor az amerikai politikát elsősorban a militarista céljai, birodalmi törekvései jellemzik, amikor a fegyverkezési hajszát féktelenül folytatják. Az Andropov-nyilatkozat szerint a világban a feszültség az USA politikája miatt növekedett meg.

Igen keményen utasítja vissza az állásfoglalás azt, hogy az Egyesült Államok a rágalmak egész sorát zúdítja a Szovjetunióra és a szocializmusra, mint társadalmi rendszerre. Tiltakozik amiatt is, hogy a „szovjet katonai fenyegetésről" szóló kampányaik után már a szocializmus mint társadalmi rendszer elleni „keresztes hadjárat" meghirdetéséig jutottak el.

Andropov nyilatkozatában figyelmeztetett: a Szovjetunió képes fenntartani a saját biztonságát, barátai és szövetségesei biztonságát. A Szovjetunió védelmi képessége olyan színvonalú, hogy senkinek sem tanácsolható: vesse alá erőpróbának... A Szovjetunió nem keresi az ilyen erőpróbát. A szovjet vélemény az, hogy ma a felelős államférfiaknak csak egy választásuk van: mindent meg kell tenniök a nukleáris katasztrófa elhárítása végett.

A nyilatkozatban az olvasható, hogy a Szovjetunió elleni rosszindulatú támadások ugyan felhá-

Коммунистическая партия Советского Союза

ЛЕНИН ЛЕНИН

ПРАВДА

Газета основана 5 мая 1912 года В. И. ЛЕНИНЫМ

Орган Центрального Комитета КПСС

№ 272 (23798) • Четверг, 29 сентября 1983 года • Цена 4 коп.

ЗАЯВЛЕНИЕ

Генерального секретаря ЦК КПСС, Председателя Президиума Верховного Совета СССР Ю. В. АНДРОПОВА

Идет хлопок

Полнятся закрома

Дары цветка солнечного

A PRAVDA CÍMOLDALA AZ ANDROPOV-NYILATKOZATTAL

A fegyverkezési hajszának véget lehet és kell is vetni

borítók, de a szovjet politika nem érzelmekre épül. Alapja a józan gondolkodás, a realizmus és a világ sorsáért érzett mély felelősség. Moszkvában abból indulnak ki, hogy a fegyverkezési hajszának véget lehet és véget is kell vetni.

Andropov külön foglalkozott nyilatkozatában a már két éve folyó szovjet—amerikai tárgyalásokkal, amelyeken az európai nukleáris fegyverzet csökkentése lenne a cél. Az SZKP főtitkára, a Szovjetunió államfője szerint az amerikaiak egyáltalán nem azért vannak ott Genfben, hogy megállapodást érjenek el. Céljuk csak az időhúzás, utána pedig a Pershing—2 és a robotrepülőgépek nyugat-európai telepítésének megkezdése.

Reagan legutóbbi „rugalmas" javaslatáról Andropov úgy nyilatkozott, hogy annak lényege: a korábbiakhoz hasonlóan csak arról legyen szó, mennyi közepes hatótávolságú szovjet rakétát kell leszerelni, s viszont hány új amerikai rakétát telepítsenek kiegészítendő azt a nukleáris potenciált, amellyel a NATO már eddig is rendelkezett. A gúnyos megfogalmazás szerint: „Azt javasolják nekünk, arról tárgyaljunk, hogy segítsük a NATO-t abban, hogy megbonthassa a közepes hatótávolságú nukleáris eszközök területén az európai övezetben meglevő egyensúlyt..."

Andropov a nyugat-európai politikusokhoz, államférfiakhoz fordult, amikor kijelentette: az USA európai szövetségeseit cinikus módon túszainak tekinti. Azoknak el kell gondolkodniok, hogy népeik érdekeit hagyják figyelmen kívül és a béke érdekeit sértik, ha támogatják az USA kormányzatát nagyra törő militarista terveinek a megvalósításában.

Az SZKP főtitkára, a Szovjetunió államfője kijelentette: „Mi az amerikai félnél nem látunk olyan szándékot, hogy valóban foglalkozni kívánna a stratégiai fegyverzet korlátozása és csökkentése kérdéseinek a megoldásával. Az amerikai fővárosban most mással vannak elfoglalva: e fegyverzet újabb és újabb rendszereinek a gyártását indítják el. Ezek a fegyverfajták pedig hovatovább már olyanok lesznek, hogy gyökeresen megváltoztathatják azokat az elképzeléseket, amelyeket eddig a stratégiai stabilitásról, a nukleáris fegyverzet hatékony korlátozásának és csökkentésének lehetőségéről alkottak."

Ugyanakkor Andropov nyomatékosan aláhúzta, hogy a Szovjetunió képes bármely, a kialakult katonai-stratégiai egyensúly megbontását célzó kísérletre megadni a megfelelő választ. Természetesen Moszkvában ellenzik a tömegpusztító fegyverek gyártásában és felhalmozásában való versengést — ez az út nem vezethet el az emberiség előtt álló problémák közül egyetlenegynek a megoldásához sem. Ellenkezőleg: a fegyverkezési hajszára elpazarolt pénz, energia, alkotóerő felszabadítása kell hogy az ezredfordulón meghatározza az államok politikáját.

Nyilatkozata végén Jurij Andropov a Föld minden népéhez, minden lakójához fordult: egyesítsék erőfeszítéseiket a saját létükért folytatott küzdelemben. Mindenki, aki felemeli hangját az esztelen fegyverkezési hajsza ellen és a béke védelmében, bizonyos lehet abban, hogy éppen e célok elérésére irányul a Szovjetunió és a többi szocialista ország politikája.

Ködösítés

Az Andropov-nyilatkozatot természetesen azonnal aprólékos gonddal kezdték elemezni Washingtonban és a többi nyugati fővárosban. Felfigyeltek a nyilatkozat formájára — arra, hogy közvetlenül a szovjet néphez szólt. S arra is, hogy tudatosan ünnepélyes hangvétel jellemezte. A genfi tárgyalásokkal kapcsolatos rész kemény megfogalmazásait valóságos górcső alá véve a diplomáciai megfigyelők megjegyezték, hogy hiányzott egy olyan kitétel, amely kilátásba helyezte volna, hogy még mindig van lehetőség a megállapodásra. Ami pedig a szovjet álláspont tételes elemeit illeti, a washingtoni vagy a londoni és a párizsi elemzők arra is utaltak, hogy Andropov nem nyilatkozott a brit és a francia nukleáris erők genfi beszámításának szükségességéről.

Hat nappal az Andropov-nyilatkozat után a Pravda szerkesztőségi cikkben részletesen foglalkozott a Reagan-javaslat három pontjával, s emellett elutasította azt a washingtoni magatartást, amely továbbra is ellenzi az angol és francia rakéták, nukleáris fegyvereket hordozó repülőgépek számának figyelembevételét. A Pravda magától értetődőnek mondta, hogy a Szovjetuniónak mindenképpen meglesznek egyenértékű fegyverzetei.

Az SZKP központi lapja visszautasította a Reagan-javaslatnak azt a pontját, amely szerint annyi új amerikai rakétát telepítenének Európába, amennyivel a Szovjetunió nemcsak a maga európai területén, hanem az ázsiai részein is együttvéve rendelkezik. Utóbbiaknak semmi közük Európához. Ugyancsak elveti a Pravda szerkesztőségi cikke azt a ködösen megfogalmazott amerikai előterjesztést, hogy ha a Szovjetunió hozzájárul kevesebb amerikai rakéta telepítéséhez (nem az eredeti 572-éhez, hanem például 450-éhez), akkor az USA nem ugyanolyan összetételben helyezi el Nyugat-Európában a Pershing—2-ket és a robotrepülőgépeket, mint ahogyan tervezte.

A szovjet—amerikai nyilatkozat-vita más politikusok nyilatkozatainak a tömegét vonja maga után. Van, aki — mint a kanadai miniszterelnök, Pierre Trudeau tette — egyenlőségjelet tesz a két fél magatartása közé: szerinte nem vezet semmire ez a „megafonpolitika". Természetesen a NATO-országok vezetői közül a legtöbben Reagannek adnak igazat. Jellemző Kohl nyugatnémet kancellár kijelentése: tudatában van annak, hogy az NSZK-ban hevesen ellenzik a rakétatelepítést, de neki, mint kancellárnak, kötelessége ezt keresztülvinni, mert — úgymond — aki a telepítés ellen van, az a Szovjetuniót bátorítja, a szovjeteket segíti céljuk elérésében, ami nem más, mint az atomkorszak békéjében politikai győzelmet aratni.

Pershing-célpontok

Ugyanakkor mind több hír érkezik arról, hogy máris megkezdték a Pershing—2 és a robotrepülőgépek telepítésének előkészítését, s hogy hozzáláttak alkatrészek szállításához. Az ilyen híreket egyszer cáfolat, másszor hallgatás fogadja hivatalos helyeken.

Végül pedig említést érdemel a Pershing—2 rendeltetéséről és felhasználhatóságáról folyó különvita is: szovjet katonai szakértőknek azt a már korábban tett megjegyzését, hogy ezeket a veszélyes, gyors járású rakétákat az USA nemcsak európai célok ellen vethetné be, meglepő mód Richard Nixon, a volt amerikai elnök is megerősítette! A hamburgi Sternnek adott interjúban Nixon nem tagadta, hogy az NSZK-beli bázisokról a Pershing—2 rakéták sakkban tarthatják Észak-Afrikát, így Líbiát, vagy éppenséggel a közel-keleti térséget.

Ilyen előzmények után került sor az ENSZ közgyűlésén az új szovjet javaslat előterjesztésére: Trojanovszkij kormánya nevében a nukleáris fegyverek azonnali befagyasztását kezdeményezte.

PÁLFY JÓZSEF

Svájci banktitok

Trezorrepedés?

A stabilitás vonzereje

Népszavazás előtt

Különös kampány kezdődött Svájcban. Az újságokban sorra jelennek meg a hirdetések, amelyek egyrészről arra próbálják meg rávenni a szavazókat, hogy a jövő év tavaszán megrendezendő népszavazáson a banktitok fenntartása mellett voksoljanak, másrészről pedig arra ösztönzik a polgárokat, hogy szavazataikkal járuljanak hozzá az ország banktörvényének megváltoztatásához. Noha a népszavazásra csak jó néhány hónap múlva kerül sor, a banktitok enyhítését szorgalmazó Szociáldemokrata Párt és a Bahnhofstrasse patinás és a legkisebb „lazítást" is ellenző pénzintézetei között valóságos háború dúl. (Zürich főutcáján, a Bahnhofstrassén található a legjelentősebb svájci bankok központja, valamint a külföldi pénzintézetek fiókvállalatai.)

BANKPORTÁL A BAHNHOFSTRASSÉN

A betétesek továbbra is nyugodtan alhatnak

Fél évszázad leckéi

A svájci és a külföldi közvélemény nem kis érdeklődéssel figyeli a banktitokról szóló népszavazás előkészületeit, hiszen a tét meglehetősen nagy: az alpesi ország jólétének egyik kulcskérdéséről dönt hamarosan a népszavazás. Svájc a nemzetközi pénzügyi élet egyik legrangosabb központja. Az ország fejlett és különlegesen szilárd, megbízható bankrendszere fogalommá vált az egész világon. Több mint 560 bank működik az országban. A külföldi bankérdekeltségek, bankfiókok száma meghaladja a százat. (Érdemes megjegyezni, hogy ez utóbbiak kezében van — becslések szerint — a svájci bankélet aktíváinak egyhatoda.) A hazai pénzintézetek aktíváinak összesített értéke 560 milliárd frankra rúgott 1981 végén. Igen kedvezően alakult az elmúlt évben a három legjelentősebb svájci bank profitja: a Union Bank 15, a Swiss Bank Corporation 13, a Crédit Suisse pedig 9 százalékkal tudta növelni nettónyereségét 1981-hez képest.

A szakértelmen, a nagyfokú pontosságon kívül a svájci bankok vonzerejének titka a páncélkemény banktitok. Jövőre lesz ötvenesztendős az a banktörvény, amely megfogalmazta a banktitok alapelveit, s amelyet napjainkban egyre több támadás ér. Az 1934-es törvény lényege, hogy a bankok a betétesek kilétéről semmiféle információt nem szolgáltathatnak, a bizonyított bűntény esetét kivéve. Szigorú büntetés vár az adatok kiszolgáltatóira, legyen az a bank igazgatója vagy portása. A törvény 47. cikkelye értelmében a banktitok megsértéséért 6 hónapi börtön, vagy 50 000 svájci frank büntetés szabható ki.

A csaknem fél évszázada megalkotott törvény eredetileg legalább részben azért született, hogy megvédje a nácizmus üldözötteinek Svájcban levő vagyonát a német birodalom pénzvadászaitól. Az első támadások a svájci banktitkot a második világháború után érték, amikor mind több mendemonda keringett a háborús bűnösök odamenekített értékeiről. A vádak valószínűleg nem voltak alaptalanok, bizonyítani azonban lehetetlen volt — éppen a szigorú banktitok következtében. A támadás következő hulláma a hetvenes években jelentkezett, amikor az elszaporodó terrorcselekmények után túl sok vagyonnak veszett nyoma, s a szálak feltehetően a svájci bankok széfjeihez, páncéltermeihez vezettek.

A tekintélyes svájci bankokra nehezedő nemzetközi „nyomás" nem volt eredménytelen. 1977-ben megtörtént a „csoda", létrejött az első repedés az áthatolhatatlan titkosságon. A Crédit Suisse chicassói fiókintézetének emlékezetes, 1977-ben történt pénzügyi botránya után — amikor a pénzintézet az illegális tőkeátutalások miatt 652 millió dollárt vesztett — a Svájci Nemzeti Bank és a Svájci Bankárok Szövetsége „gentlemen's agreement"-et kötött. Az „úriemberi megállapodás" értelmében egyetlen svájci bank sem fedezhet adócsalásokat és más országokból történő illegális tőkemenekítést. Ugyanez vonatkozik a bűncselekményekkel kapcsolatos pénzmozgások lebonyolítására is.

A bankok azonban arra továbbra sem voltak kötelezve Svájcban, hogy megvizsgálják: ügyfeleik milyen módon jutottak pénzhez, és azt milyen célból hozták be az országba. A svájci bankrendszer tehát továbbra is a nemzetközi pénzügyi élet Mekkájának számított, a banktitok jótékony fátyla minden kétes eredetű pénzt — és annak gazdáját — befedett. A váratlan cégcsődök és fúziók a nyolcvanas évek elején, az emberrablások, valamint a kétes eredetű pénzek megszaporodása, s nem utolsósorban a nemzetközi pénzügyi és bankrendszer fokozódó zavarai a banktitok újabb enyhítését tették szükségessé 1982 végén. A svájci bankokat ugyanis egyre több vád érte, hogy segítséget nyújtanak kétes eredetű pénzek rejtegetéséhez és felhasználásához.

A bankárok öt évre kötött megállapodása értelmében a pénzintézetek ma már ellenőrzik azoknak a személyeknek az adatait, akik félmillió svájci frankot meghaladó összeget helyeznek el bankbetétként, vagy hívnak le számlájukról. Hasonló ellenőrzésben „részesülnek" a félmilliós határ feletti széfbérlők is. A jelentősebb összegű értékpapírok adásvételénél, valamint a nemesfémek és drágakövek bankon keresztül lebonyolított tranzakciói esetén a pénzintézeteknek úgyszintén foglalkozniok kell klienseik személyi adataival. (Mindez persze „hiba" esetén nem jelenti a rendőrhatóságok automatikus értesítését.)

A „retesz" működik

A banktitok enyhítésének kérdése nem maradt svájci belügy, átlépte az ország határait is. Több esztendőig tartó vita és tárgyalások után az Egyesült Államok és Svájc megállapodást kötött a bizalmas bankinformációk bizonyos esetekben történő kiadásáról. Az egyezmény közvetlen előzménye az volt, hogy az amerikai tőzsdei nyomozóknak alapos gyanújuk támadt bizonyos „svájci kapcsolatok"-ra. Adataik szerint több esetben egyes „jól értesültek" meglepően korán szereztek tudomást különböző amerikai cégek tervezett felvásárlásáról, egyesüléséről. Ezekben az esetekben a szokásosnál hamarabb indult meg a nagy nyereséget hozó részvényvásárlás; akkor persze, amikor a részvények árfolyama még meglehetősen alacsony volt a tőzsdén. Az amerikai tőzsdék éber őrei feltételezik, hogy a részvényárfolyamot felhajtó vásárlásokat a spekulánsok titkos svájci bankszámlákról végzik.

A két ország megállapodott abban, hogy a cégrészvények árfolyamának meglepetésszerű emelkedése esetén az amerikaiak információkat kérhetnek a svájci bankoktól a számlatulajdonosok kilétét illetően. (Az alpesi ország bankjai akkor nyújtanak információt a tengerentúlra, ha egy-egy amerikai vállalat részvényeinek több mint 10 százaléka kerül eladásra, illetve, ha a gazdát cserélő részvénymennyiség árfolyama a tranzakció bejelentése előtt feltűnő kilengéseket mutat.) Tőzsdei szakemberek a rendkívüli jelentőségű megállapodástól azt várják, hogy — miután a New York-i értéktőzsdén mozgó tőkék számottevő hányada származik titkos svájci bankszámlákról — kiegyensúlyozottabbá, nyugodtabbá válik az értéktőzsde az óceán túlsó partján.

Az elmúlt évek eseményei ily módon a svájci banktitok némi enyhüléséről tanúskodnak. Összességében azonban a pénzintézetek titoktartása továbbra is szilárd, semmit nem vesztett vonzerejéből. A „svájci retesz" továbbra is elsőrangúan zár, a betéteseknek nincsen sok okuk a félelemre. Legalábbis egyelőre. Svájcban egy kérdés népszavazásra bocsátásához 100 000 aláírásra van szükség, a „banktitokügy" 120 000 aláírást kapott. A banktörvény megreformálói nem kívánják a titkosság eltörlését, hanem „nyíltabbá" akarják tenni a pénzügyi rendszert. (A banktitok egyébként nem svájci sajátosság, a világ számos országának kormánya szavatolja a betétek titkosságát. Bűneset fennállásának gyanúja esetén azonban általában megnyílnak a bankok könyvei, Svájcban azonban ehhez a bűntény bebizonyítása szükséges.)

Javasolják most a svájci banktitok felfüggesztését hazai, vagy külföldi adócsalás esetén, hiszen az így szerzett pénzek nem kis része kerül a feltételezések szerint a svájci bankok hűvös páncéltermeibe. A svájci szociáldemokraták indítványozzák, hogy a hazai bankok több adatot tegyenek közzé saját pénzügyi helyzetükről, pénzügyi műveleteikről, titkos tartalékaikról. S ezekről a kérdésekről — így a javaslat — legyen joga a parlamentnek is tárgyalni. Az új törvényjavaslat megtiltaná a bankoknak, hogy részt vegyenek a gazdasági élet egyéb üzleti ágazataiban, s nem vállalhatnának „közreműködést" a nem kizárólag bankügyekkel foglalkozó cégek tevékenységében.

A bankok számára a tét meglehetősen nagy, hiszen hatalmas pénzek és kincsek őrzői. Hogy mekkoráké, azt jól bizonyítja egy banktisztviselő kijelentése, aki hajlandó volt a londoni The Economist számára — természetesen inkognitóban — egy csöppet fellebbenteni a titkok fátylát. A bankos szerint „az iráni sah néhány tucat milliót nálunk helyezett el, de nem többet, tehát a túlzó becslések valótlanok voltak."

Biztosítékcsokor

A bankárok ugyan nagy erővel igyekeznek a közvéleményt a maguk oldalán megtartani, de — legalábbis nyilatkozataik szerint — nem esnének kétségbe a titkosság enyhítésének elfogadásakor sem. Véleményük szerint a svájci bankok kiváló hírneve, a jó üzletmenet és a tekintély nem kizárólag a szigorú banktitoknak köszönhető. A belföldi, de elsősorban a külföldi pénzek és kincsek számára Svájc azért vonzó, mert az ország politikai helyzete szilárd, a gazdaságot nem rázta meg különösebben az elhúzódó világgazdasági válság, a svájci frank továbbra is a világ egyik legstabilabb valutája.

GONDA GYÖRGY—SZENTGÁLI PÉTER

Olaszország

A Negri-ügy

Az Interpol is keresi

Toni Negri, a padovai egyetem volt filozófiaprofesszora, a minap még a radikális párt képviselőjeként ült az olasz képviselőházban, azután, hogy az „Április 7." nevű terrorista csoport, sőt az egész olasz terrorizmus egyik fő ideológusaként négy évet előzetes letartóztatottként börtönben töltött. Marco Pannella, a radikális párt főtitkára fölvette pártjának választási listájára és júniusban Negriből képviselő lett, szabadlábra kellett hát helyezni. El is foglalta helyét a parlamentben.

E napokban nyílt meg az „Április 7." tárgyalása, s az olasz honatyáknak dönteniök kellett, fölfüggesztik-e Negri mentelmi jogát, visszaengedik-e képviselőtársukat a börtönbe, odaengedik-e bírái elé, vagy sem.

Nem mindennapi problémával kerültek szembe a képviselők és nem is mindennapian alakultak a kérdéssel kapcsolatos események. (Persze már az sem volt mindennapi, hogy súlyos politikai bűncselekményekkel vádolt valaki a börtönből egyenesen a képviselőházba kerüljön. Pedig voltaképpen innen indul el történetünk. Pannella „forgatókönyve" azonban — mont látni fogjuk — igen gondosan előkészített politikai manőver útját szabta meg.)

Amit 15 éves, hol nyílt, hol földalatti tevékenységével Negrinek nem sikerült elérnie, nevezetesen, hogy komoly zavart keltsen a köztársaság legfőbb intézményében, a parlamentben, az most szeptemberben napok alatt sikerült, igaz, a képviselőház egyik pártjának, a radikális pártnak hathatós segítségével. „Héjákra", „galambokra" s a két csoport között elhelyezkedő „közbülsőkre osztotta a néha ugyancsak heves vita a képviselőket. A „héják" szerint Negrit tüstént vissza kellett szállítani római börtönébe. Köztük találni a kereszténydemokratákat, republikánusokat, szociáldemokratákat, liberálisokat, plusz az újfasisztákat. De egységesen csak a liberálisok és a szocdemek képviselték ezt az álláspontot. A többi pártnak akadtak neves képviselői, még miniszterei is, akik nem csatlakoztak ehhez az állásponthoz. A „galambok" — szocialisták, radikálisok, proletáregységpártiak, népi proletárok és független baloldaliak — határozottan elutasítják Negri letartóztatását. De ők sem egységesen. Az ő frontjukon, főleg a szocialistákén, is akadnak jelentős hézagok. Egyik legfőbb érvük, hogy négyévnyi előzetes letartóztatás után még ma is csak egy elfogatási parancs a jogi alapja Negri letartóztatásának, hiszen még tárgyalás sem volt az ügyében. A „golyók évei" pedig lejártak, tehát semmi nem indokol rendkívüli intézkedést az ügyben. A „közbülsők" — mindenekelőtt a kommunisták, de a szocialista párt jelentős része is — azt mondják, hogy meg kell várni a tárgyalást, s az ítélethez képest kell a képviselőháznak állást foglalnia a kérdésben. Addig, pedig, ha már a szavazópolgárok így döntöttek, Negri maradjon háborítatlanul képviselő.

A vita végül is a baloldal — a kommunistákkal ezúttal szövetkezett szocialista párt — erőpróbájává nőtte ki magát és kimenetele arra adott választ, vajon a kommunista párt mai politikájának alapelve, a „demokratikus alternatíva" (a kommunista—szocialista együttműködés az ország vezetésében) életképes elképzelés-e az adott helyzetben és időpontban. Kiderült, hogy nem. A szeptember 21-i szavazáson 300 szavazattal 293 ellenében a „héják" győztek, éspedig a radikális párt, mindenekelőtt Pannella magatartása

TONI NEGRI

Most sikerült

miatt. Bármilyen képtelenül hangzik is, az a párt küldte volna (volna!) börtönbe Negrit, amelyik képviselőt csinált belőle. Ha ugyanis a radikálisok is csatlakoznak a kommunista—szocialista blokkhoz, a baloldal győz és Negrihez a bíróság ítéletéig nem lehet hozzányúlni. És ez mindössze hét szavazaton múlott. Csakhogy ekkor már nem a Negri-ügyről, hanem a „demokratikus alternatíva" életképességének eldöntéséről volt szó. És Pannella gondosan előkészített „forgatókönyvével" éppen ennek a politikának a hitelét akarta tönkretenni. Egy időre sikerült is neki. Innen van, hogy sok próbát kiállt politikusok között is akadt, aki elvesztette önuralmát e manőver lelepleződése láttán, viharos jelenet volt a parlamentben.

Hogy Pannella milyen tudatosan készült a baloldal hátbatámadására, bizonyítja, hogy Negri még a képviselőházi szavazás előtt a radikális párt főtitkárának tudtával, sőt segítségével, kiszökött az országból. (Pannella jól számolt: tudta, hogy ha pártja nem támogatja az e kérdésben kialakult kommunista—szocialista frontot, akkor hacsak néhány szavazattal is, de alul kell maradniok, s így a képviselőház szabad utat enged Negri újbóli letartóztatásának.)

Más szempontból is különleges eset Negrié. A „vörös" terror idéje Itáliában lejárt. Utóvédharcokat még itt-ott kirobbanthat, de mint fölforgató tényező megszűnt létezni. A veszélyt ma nem Negri, hanem a svájci börtönéből megszökött Licio Gelli, nem az „Autonómia" (Negri volt politikai szervezete), hanem a nagy bűnszövetkezetek, a maffia, nápolyi változata, a camorra, illetve calabriai elágazása, a ndrangheta jelenti. Ezek ellen kell mozgósítani a bűnüldözőket és a közvéleményt. Annyi pozitívuma azért van a Negri-ügynek, hogy az eddigi elítélő hangoknál sokkal erőteljesebben hívta föl az ország figyelmét arra, milyen képtelen helyzetet teremthet az előzetes letartóztatás idejének mai szabályozása az országban. Negri négy évig volt börtönben tárgyalás nélkül...

Az első eset az Olasz Köztársaság életében, hogy képviselőházából az ügyben megejtett szavazás után a „fumus persecutionis" — az „üldözés füstje" — szállt a magasba, magyarul, hogy a honatyák szabad utat engedtek egy képviselőtársuk letartóztatásának. Eddig nem egy esetben vállaltak közösséget olyan szenátorral vagy képviselővel, akit a közvagyon vagy éppen a kincstár megkárosításával vádolt az ügyészség. Negri ügyében tehát azok a képviselők, akik letartóztatása mellett voksoltak, történelmi precedenst teremtettek. Hogy ez nem egyértelműen az ország demokráciájának védelmében, hanem éppen ellenkező előjellel történt, az más kérdés.

„Kedves elvtársaim, a távolból küldöm nektek üdvözleteimet..." — szólalt meg a radikális párt rádiójából szeptember 25-én, vasárnap este, négynapos, mély hallgatás után Toni Negri. Franciaországból vagy Belgiumból hívta telefonon pártját. „Rövidesen, néhány nap vagy hét után viszontlátjuk egymást..."

Közben az olasz hatóságok körözése alapján az Interpol is kereste már Negrit. Köztudott, hogy mint egy 300 kisebb-nagyobb „baloldali" terrorista élvezi Franciaország vendégszeretetét, köztük olyan volt vezetőik is, mint Oreste Scalzone, Lanfranco Pace és Franco Piperno, a Moro-ügy főszereplői. A két ország kiadatási egyezménye rájuk — illetve cselekményeikre — ugyanis nem vonatkozik. Van ellenpélda is: Marco Donat-Cattin, akit szintén Franciaországban tartóztattak le, de saját kérésére kiadták az olaszoknak. Azóta el is ítélték. De még ha el is kapják Negrit a franciák, a kiadatási eljárás hónapokat vehet igénybe.

Negrivel Pannellának további tervei vannak: a strasbourgi Európa-parlamentet a jövő tavaszon újraválasztják, oda akarja bejuttatni. És ha közben Rómában elítélik? Semmi probléma. A föllebbezés tárgyalásáig nem jogerős az ítélet, amíg pedig nem az, addig választható. Ha meg bejut az Európa-parlamentbe, ott kell újból dönteniök mentelmi jogáról. Kezdődhet hát elölről az egész hercehurca. Szép, nem?

GELLÉRT GÁBOR

EMLÉKEZTETŐ

Az egyik nagy londoni bank október hónapra szóló „előrejelzésében" olvasható, hogy „ha Irán valóban lezárná a részben fennhatósága alá tartozó Hormuzi-szorost, napi három-négy millió hordóval kevesebb olaj jutna a nyugat-európai piacra". A már negyedik éve tartó (1980 szeptemberében kezdődött) iraki—iráni háború során Teherán már többször fenyegetőzött az öböl lezárásával, ha Irak támadást intézne olajkútjai ellen. A legutóbb az ENSZ-ben Velajati iráni külügyminiszter azzal ismételte meg a fenyegetést, hogy hozzátette: a öböl lezárására sor kerülhet akkor is, ha vízi úton keresztül fegyvert szállítanak Iraknak. (Az Irán számára súlyos fenyegetést jelentő öt francia rakétakilövésre használandó különleges repülőgép állítólag már megérkezett Irakba — de a szállítás módjáról, útjáról haligatnak.)

Az angol bank jelentése szerint most (és ha Irán nem váltja be fenyegetését, a továbbiakban is) napi 6—8 millió hordó olajat szállítanak a szoroson át a tankhajók. Ha a szorost lezárják, Szaúd-Arábia, Irak, Kuvait, az Egyesült Arab Emírségek és maga Irán olajexportja is tulajdonképpen megbénulna. Az Irakból Szírián át a Földközi-tengerig haladó olajvezetékeket Damaszkusz 1982 áprilisában lezárta; vezetéken Irakból olaj csak Törökországba jut el, a mennyiség jelentéktelen. Most a Gulf Cooperation Council (a GCC-t már a háború kitörése után alakította meg Szaúd-Arábia, Kuvait, Bahrein, Katar, Omán és az Egyesült Arab Emírségek) közölte: Kuvaitból egyenesen az Arab-tenger partjáig haladó olajvezetéket építenek. Irak már tavaly hozzákezdett egy másik vezeték építéséhez, amely Szaúd-Arábián keresztül egy vörös-tengeri kikötőbe visz...

Hozzávetőleges adatok szerint jelenleg Irakban napi 700 000, Iránban napi 2,2 millió hordó az olajtermelés. Tavaly Irán a háborús körülmények között különleges teljesítményt mutatott fel: napi egymillió hordóról kétmillióra növelte exportját.

A már idézett angol forrás szerint a szoros lezárása (az épülő vezetékek csak 1984—85-ben vehetők használatba) után a többi, nem az Arab-öböl mentén fekvő OPEC-tagország legfeljebb napi 3—4 millió hordóval tudná növelni exportját, mégpedig a kapacitások erőszakolt kihasználásával — tehát a nyugat-európai fogyasztóknak napi 3—4 millió hordó hiánnyal kell számolni és ez esetleg áremelést is hozhat.

„Hófehérke" leckéi

IBM és számítógéppiac

A rugalmasság kényszere

A hetvenes évek megingása után az International Business Machines ismét vitathatatlanul első helyen áll a tőkés világ számítástechnikai iparában. Tavalyi forgalma 34,4 milliárd dollár, nyeresége 4,4 milliárd volt. A sorrendben utána következő, a legjelentősebb vetélytárs, a Digital Equipment egész bevétele is valamivel kevesebb volt, mint az IBM profitja. Egy évvel ezelőtt a számítástechnikai óriás részvényeinek darabját 63 dollárért vették a New York-i tőzsdén, manapság az új tulajdonosnak mintegy 120 dollárjába kerülne ez a befektetés. „Az IBM egy olyan kolosszus, mely működik is" — írta egy amerikai hetilap.

A hőskor emlékei

A 365 000 dolgozót foglalkoztató cég elődjét 1914-ben alapították; jelenlegi nevét 1924 óta viseli. A vállalat személyzeti politikájára, a dolgozókkal szemben támasztott követelményekre máig tartó hatással van az a négy évtized, amikor a vállalat élén az alapító Thomas Watson állt. Watson idején (neve a számítástechnikában ugyanazt jelenti, mint az autóiparban Alfred P. Sloané, a General Motors legendás első elnökéé) a vállalat irodai dolgozói csak sötét öltönyben és fehér ingben járhattak és alkoholt még munkaidőn kívül sem fogyaszthattak. A szobákban mindenütt táblák függtek, „Gondolkozz" felirattal. Az alkalmazottak összejövetelein pedig gyakran felhangzott a vállalati himnusznak tisztelt dal: „Mindig előre".

A hőskorhoz képest persze, mára sok minden változott. Az alkalmazottak például már nem kötelesek fehér inget viselni és az alkoholfogyasztás is enyhébb megítélés alá esik. A mostani szabályok szerint így nyugodtan ihat az üzletkötő egy pohárkával ebédnél — feltéve, hogy aznapra már más hivatalos megbeszélése ügyfelekkel nincs. A dolgozók magatartását egyébként 32 oldalas etikai kódex szabályozza. E könyv szerint például tilos ott telket vásárolni, ahova a cég később telepet tervez. (A rendelkezés célja nyilvánvalóan az, hogy a dolgozók a belső bizalmas információkat ne használhassák fel kétesnek minősíthető ingatlanspekulációkra.)

Az általánosan elterjedt hiedelemmel szemben az első kereskedelmi forgalomba került számítógép nem az IBM, hanem a Remington—Univac márkajelzést viselte. Gyorsan kitűnt azonban, hogy az International Business Machines annyira nincs műszakilag lemaradva, hogy hátrányát jobb marketingmunkával ne tudná gyorsan ledolgozni. A cég értékesítési részlege ugyanis felismerte, hogy a vásárlók többsége tart az új gépektől, túlságosan bonyolultnak tartja azokat. Az üzletkötők ennélfogva arra törekedtek, hogy egyszerű és közérthető módon adjanak választ a megrendelő kérdéseire, miközben az Univac-ügynökök technikai részletek tömegével árasztották el a fogyasztókat. Az IBM szervízhálózata révén is fölénybe került. A harc 1956-ra eldőlt: a vállalat az USA komputerpiacának 85 százalékát megszerezte.

A szakma véleménye szerint az IBM sikerét nem termékei műszaki színvonalának, hanem agresszív eladási politikájának köszönhette. Mindez azonban a tényeken nem változtatott. Hiába voltak esetleg az Univac-áruk jobbak, a piac mégis az IBM-et vásárolta. A hatvanas években így a számítástechnikai piacot uraló IBM-et a sajtó Hófehérkének, nagyságrendileg kisebb versenytársait pedig „a hét törpének" becézhette. A siker tetőpontján azonban úgy tűnt, hogy a cég pozíciója megrendül. A Johnson-kormány hivatali ideje utolsó napján a trösztellenes törvények alapján pert indított a vállalat ellen.

A nagy pör számlája

Az eljárás az IBM-et létében fenyegette. Az igazságügy-minisztérium ugyanis nem kevesebbet követelt, mint a cég feldarabolását, önálló vállalatok létrehozását. Ilyen módon vélte ugyanis helyreállítani a versenyfeltételeket a számítástechnikai piacon. Az IBM természetesen visszautasította a vádakat és ellenkeresettel élt: véleménye szerint a „kicsik" csupán azért maradhattak versenyben, mivel IBM-szabadalmakat tulajdonítottak el. A trösztellenes törvények alapján indított ügyek általában nem szoktak gyorsan befejeződni, az IBM-per is 1982 januárjáig elhúzódott. Ekkor az igazságügy-minisztérium képviselője a vádat visszavonta, az ügy lezárult. Tizenhárom éven keresztül azonban a kereset az egész vállalatot nyomasztotta. Költségként és jogi honóriumként több száz millió dollárt fizetett ki és piaci munkájában is talán óvatosabb lett. Bármi is volt a valódi ok, a hetvenes évek során az IBM vesztett súlyából. Az évtized végén az Egyesült Államok számítógéppiacának 40 százalékát ellenőrizhette. Ez a szám minden más vállalat részére sikert jelentett volna, az IBM-nél kudarccal ért fel. A hetvenes évek elején ugyanis részesedése még 60 százalék volt.

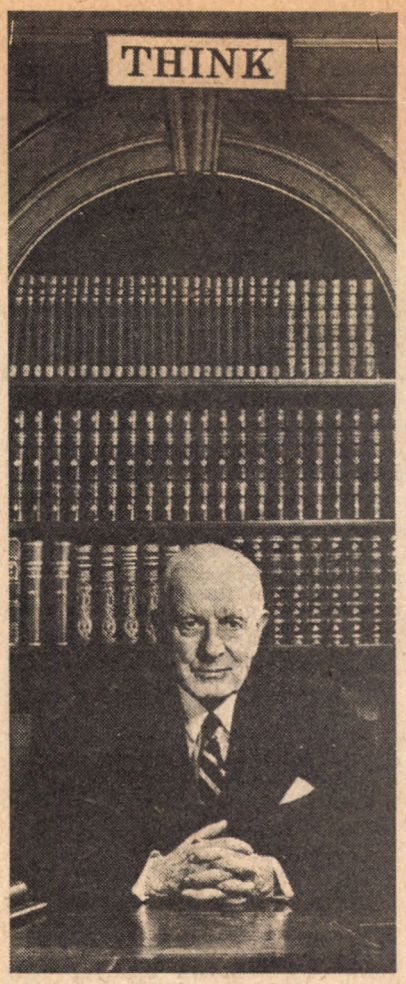

THOMAS WATSON, AZ ALAPÍTÓ
Felhangzott a vállalati himnusz

Az okot az új, agresszív versenytársak megjelenése is jelentette. Ezek a vállalatok (Magnusson, Amdahl és társai) a legtöbbször japán technikát használtak fel, de vezetőik korábban az IBM iskoláját is kijárták. Olyan berendezésekkel jelentkeztek a piacon, melyek azonnal csatlakoztathatóak voltak IBM-rendszerekhez, áruk azonban nemritkán 25 százalékkal elmaradt azokétól és teljesítményük is nagyobb volt. Az IBM némi habozás után úgy döntött: elfogadja a kihívást és a harcmodort egyaránt és a „kicsiket" saját módszerükkel győzi le. A cég új modelleket dobott piacra és lefaragta árukat is. Korábban ez elképzelhetetlen lett volna. A hagyományos értékesítési szemlélet alapján ugyanis egy új modell nem lehetett olcsóbb annál, melynek felváltására szánták. A berendezések új generációja gyorsabban is került be a tömegtermelésbe, mint egy évtizeddel ezelőtt. Akkor egy új termékcsaládra hat évet kellett várni, ma a tervezéstől a forgalmazásig mindössze négy év telik el. A stratégia túlságosan is jól működött. 1979-ben az IBM a közepes teljesítményű számítógépek új családjával, a 4300-as típussal jelentkezett. A modellek előnye annyira nyilvánvaló volt — fajlagos teljesítményük ötszöröse volt a konkurrenciának —, hogy az International Business Machinest a megrendelések áradata öntötte el. A vállalatnak azonban erre az igényre kapacitása nem volt és így kénytelen volt időt veszíteni és piaci részesedését konkurrenseinek átengedni. Ez volt azonban hosszú időre az utolsó IBM-hiba. A PC márkanevű személyi számítógép piacra dobása már problémamentesen zajlott le. Jelen pillanatban pedig a képzeletbeli mérkőzésen az IBM egyértelműen győzelemre áll. A versenytársak közül a Magnusson és Osborne tönkrement, az Andahl nyeresége lezuhant, míg a National Advanced Systems abbahagyta a gyártást.

A siker titka végeredményben az, hogy — a kényszer hatására — a vállalat több évtizedes beidegződésektől meg tudott szabadulni. A hagyományok szerint a vállalat legszívesebben termékei minden alkotórészét maga gyártotta volna. Ma viszont csak azok a részegységek készülnek kapun belül, melyeket az IBM valóban jobban és olcsóbban tud előállítani, mint a számításba jöhető beszállítók. A technológiának sem kell már feltétlenül IBM-szabadalomnak lennie, ha a másik patentje jobb. A legfontosabb beszállítóknál persze az International Business Machines nem kíván mindent a „sorsra" bízni, hanem kapcsolatát a háttériparral tőkerészesedéssel is alátámasztja.

A változás másik területe az értékesítési csatornákat érinti. Valamikor a cég büszke volt árui „exkluzív" jellegére és tudatosan törekedett arra, hogy IBM-terméket „nem lehetett minden sarki boltban kapni". A gyakorlat itt is módosult. Személyi számítógépet például nem csupán a nagy áruházi hálózatok, neves szaküzletek forgalmazhatnak, hanem elvileg az „egyszemélyes" boltok is. Talán ennek a rugalmas politikának is következménye, hogy az IBM árbevételében ma már az eladásoknak nagyobb súlya van, mint a bérleti díjaknak.

Belső önállóság

A dolgozókat érintő legnagyobb változás valószínűleg a cég belső szervezetében és érdekeltségi rendszerében következett be. A vállalat a hőskortól kezdve három nagy részlegből állt, ezek feladatköre azonban nem volt pontosan elválasztva. Szükségszerű következménye volt ennek, hogy a három „szomszédvár" gyakran nem a konkurrenciával, hanem belül, egymással versengett jó néhány esetben fejfájást okozva a legfelső irányításnak. Az „erős" elnökök tevékenysége azt is magával hozta, hogy a döntések aránytalanul nagy része született a központban, a gyártó üzemek felelőssége fokozatosan elsorvadt.

Az átszervezés azzal kezdődött, hogy a három részlegből kettő alakult, de úgy, hogy tevékenységükben megszűnt minden átfedés. A vezetés ezek után határozottan decentralizálta a hatásköröket. Az irányítás bázisa 12 termékcsoport lett, ezek menedzserei kapták meg a döntési jogkört a fejlesztéstől kezdve a marketingig. A személyi számítógépek gyártásával foglalkozók például „önelszámoló" egységet alkotnak és széles körű autonómiát kaptak az IBM-en belül. A szervezeti változások persze megfelelő anyagi háttér nélkül mit sem értek volna. Az International Business Machines végső soron valószínűleg azzal tudta térdre kényszeríteni riválisait, hogy évente 2 milliárdot költhet kutatásra és fejlesztésre és ugyancsak ennyit tesz ki beruházási költségvetése is. Az IBM célja ma az, hogy az ágazat műszakilag legfejlettebb termékeit gyártsa a legalacsonyabb költség mellett. Bár a Watson-időkhöz képest sokat változtattak, a „Gondolkozz" tábla azonban még ma is sok helyiségük falán ott van — és nem feleslegesen.

GONDA GYÖRGY—SZENTGÁLI PÉTER

Libanon

Felek és felekezetek

Békéltető konferencia

Genfi „Ki kicsoda?”

A megbékélés szót egyelőre nem írták le a nyilvánosságra hozott okmányokban. A hivatalos elnevezések, meglehetősen nyakatekert módon, „Libanonról szóló párbeszéd értekezlet”-ként említik a közel-keleti ország nyolc legjelentősebb politikai irányzatának genfi konferenciáját.

Nyolc szervezet

Már a helyszín megválasztása is heves vitákra adott okot. A bejrúti kormány a főváros nemzetközi repülőterét tartotta volna legalkalmasabbnak a tanácskozásokra, a ellenzék viszont elfogadhatatlannak találta ezt a színhelyet. (Egyébként éppen e légikikötőben hajtották végre a robbantásos merényletet az amerikai tengerészgyalogosok főparancsnoksága ellen.) A baloldal egy libanoni zászlóval is ellátott görög hajón kívánta megrendezni a konferenciát, valahol a Földközi-tengeren. Egy kompromisszumos megállapodás alapján végül Genfet választották. Ott először a szállodahelyzet zsúfoltságára való hivatkozással tolták el a kezdés dátumát. Azután az elnöklés kérdése, majd a tárgyalóasztal formája váltott ki nézeteltéréseket. A start nem bizonyult könnyűnek az Intercontinental-szállóban.

Az 1975-ben újrakezdődött s kisebb-nagyobb megszakításokkal tulajdonképpen napjainkig húzódó polgárháborúban először mutattak elvi tárgyalási készséget a konfliktusban részt vevő főerők. A részt vevő nyolc szervezet közül kettő a falangistákat és a jobboldali keresztényeket, kettő a konzervatív iszlám csoportosulásokat képviseli Genfben. A négyes ellenzéki blokkban a drúzok, a mérsékelt muzulmánok, a siiták, valamint a Frangié vezette maronita-keresztény irányzat van jelen.

E széles skála személy szerint csaknem mindenkit magában foglalhat, aki ismerős lehet az olvasónak a libanoni híradásokból. Genfben tartózkodik Pierre Gemajel, a falangista és Camille Chamoun, a Nemzeti Liberális Párt elnöke, Szaeb Szalam volt szunnita miniszterelnök és Adel Osszejran korábbi siita parlamenti elnök. A másik oldalon a Nemzeti Megmentési Front vezetői állnak, a drúz Valid Dzsumblatt, a Haladó Szocialista Párt irányítója, a Tripoli környékén erős támogatással rendelkező, szunnita Rasid Karami és Szuliman Frangié volt köztársasági elnök, aki ugyan szintén maronita, mégis állandó vérbosszú-összecsapásban áll a Gemajel családdal. Formálisan nem tagja a frontnak, de gyakorlatilag közös álláspontot foglal el a hármakkal Nabih Berri, a siita Amal (Remény) szervezet főtitkára. Lemondta viszont a részvételt a párizsi önkéntes száműzetésben élő Raymond Eddé maronita politikus. (Talán a három merénylet, amit különböző szélsőjobboldali irányzatok követtek el vele szemben, bírta erre az elhatározásra.) Nem szóltunk az egyik főszereplőről: Amin Gemajel köztársasági elnökről, mert vita bontakozott ki akörül, vajon az államfő lesz és lehet-e az abszolút főszereplő. A jobboldal olyan konferenciát kíván, hogy a két viszálykodó fél között az elnök jelenthesse a hivatalos egyensúlyt, míg a baloldal nem tartja pártatlannak az államfőt.

Két nem libanoni arab politikus is részt vesz a konferencián. Szíriát Abdel Halim Kaddam külügyminiszter, Szaúd-Arábiát Mohamed Ibrahim Masszud államminiszter és az ország bejrúti nagykövete képviseli. Jóllehet megfigyelői minőségben érkeztek, fontos közvetítői tevékenységet vállalhatnak, s jelenlétük kifejezett összarab jelleget is biztosít a libanoni konferenciának.

AZ ELNÖK GENFBEN

Csaknem 60 százaléka mohamedán

Ha lehet viszonylag kedvező jeleket említeni, ezek éppen a felsorolt nevek, pontosabban az a tény, hogy csaknem az összes meghívott elutazott Genfbe. Más kérdés, mi történik majd a tárgyalóteremben, hogyan alakul az érdemi tanácskozások sorsa. Ebben a vonatkozásban már inkább kedvezőtlenek, akár a közvetlen előzmények is. A tanácskozás hivatalos nyitányát megelőző órákban még fegyverek dörögtek a Suf-hegységben. A szemben álló felek nyilatkozatai mindennek mondhatók, csak nem barátiaknak. S egy bejelentett Asszad—Gemajel találkozót szinte percekkel a libanoni elnök Damaszkuszba történő elutazása előtt mondtak le. (Előzőleg, a beszélőviszony nyolc hónapon át történt szüneteltése után, telefonbeszélgetés zajlott le a két államfő között. Ennek nyomán került volna sor a villámlátogatás meglepetésszerű bejelentésére, de az elmaradt. Nem először és aligha utoljára a mindig új fordulatokat tartogató, libanoni tárgyalásos dramaturgia történetében.)

Mi lesz a szerződéssel?

Hogyan rajzolódnak ki a szemben álló felek álláspontjai? A kicsit általánosnak tűnő meghatározás bizonyos dilemmákat fed. Miközben Libanon — közismert módon — felekezeti alapon tagolódik, nem lehet keresztény—muzulmán vitáról beszélni. Nemcsak elvileg, de gyakorlatilag sem, hiszen együttműködő szunnita és siita vezetők támogatják a falangistákat, Frangié maronitái viszont a másik táborban találhatók. Elővigyázattal említhető csak a jobb- és a baloldal elnevezés is, hiszen számtalan árnyalatról van szó. Talán a legszerencsésebb a jelenlegi kormánytáborról, illetve ellenzékről beszélni.

Így, ami a kormány támogatóit illeti, azok a május 17-én aláírt izraeli—libanoni—amerikai szerződés végrehajtásának kívánnak elsőbbséget biztosítani, mindenekelőtt a külföldi csapatok visszavonásának. Jól hangzó kívánalom, de nem számol azzal, hogy ez a különegyezség, a hivatalos kivonás után is kiváltságokat biztosítana az izraeli erőknek, lehetővé tenné jelenlétüket. (Ellenőrző pontok.) Libanonban maradnának a négyes nemzetközi erők amerikai, brit, olasz és francia alakulatai is. Az amerikai és a francia erők elleni merényletek után összehívott négyhatalmi külügyminiszteri értekezlet ezt külön is megerősítette. A szíriai visszavonulás, ilyen körülmények között, lényegében egyoldalú lépés lenne, ezért mind Damaszkusz, mind a libanoni ellenzéki front elvetette. A genfi asztalnál a kormánytábor most ismét a csapatvisszavonást akarja első helyre tenni, feltételeként minden további intézkedésnek. Pierre Gemajel úgy vélekedett, hogy amennyiben távoznak a külföldi csapatok, akkor napirendre tűzhetik majd a mohamedánok kívánságait. Egy olyan Libanonban azonban, ahol nincsenek már ott a bizonyos ellensúlyszerepet játszó szíriai erők, viszont változatlanul ott állomásoznak a jobboldalt támogató külföldi alakulatok, ez a ködös ígéret nem fog megvalósulni.

Az ellenzék kiindulópontja Libanon politikai rendszerének alapvető felülvizsgálata. A cél az 1943-as Nemzeti Charta által előírt felekezeti hatalmi megosztás eltörlése, egy normálisnak mondható, világi alapokon nyugvó választási folyamat bevezetése. A konferencia előestéjén nyilvánosságra hozott adatok szerint Libanon lakosságának ma már csaknem 60 százaléka mohamedán. Ez természetesen becsléseken alapul, miután a maroniták 1932 óta minden újabb népszámlálást lehetetlenné tettek. A keresztény-jobboldal kiváltságai számára egy arányos képviseleti rendszer politikai végveszélyt jelentene, hiszen nem lenne tovább tartható a hatalmi monopólium. (A képviselőház 99 mandátuma közül jelenleg 55 a keresztény felekezeteké, 44 a muzulmánoké s a legfőbb közjogi tisztséget, valamint hatalmi posztot jelentő köztársasági elnökség minden esetben a maronitáké. A miniszterelnökség a szunnitáké, a parlamenti elnökség a siitáké.)

A jelek szerint elképzelhetők lennének bizonyos átmeneti megoldások is. Drúz indítványok hangzottak el például egy szenátus létrehozására, a drúz közösséget ugyanis negyven évvel ezelőtt kizárták a legfontosabb tisztségekből. De jelentkeztek a görögkeleti és görögkatolikus csoportok is, egyrészt a genfi konferencián, másrészt az újjáformálódó hatalmi szerkezetben kérnek maguknak helyet.

Ami a május 17-i különalkura vonatkozik: erről az ellenzék nem kíván hosszasan tárgyalni, hanem érvénytelenítését követeli. Ebben erőteljes pártfogást kaphat Szíria oldaláról, Damaszkusz eleve saját biztonságára veszélyesnek mondta a szerződést. Izrael viszont bejelentette, hogy minden körülmények között hatályosnak tartja a megállapodást, s ez akár katonai lépésekkel való fenyegetésként is felfogható. (Izrael az egyik szempontból kockázatosnak tarthat egy „Vietnam típusú” libanoni szerepvállalást, a másik szempontból azonban a gyenge lábakon álló, gazdasági nehézségekkel bajlódó, az október végi helyi választásokon visszaesett Samir-kormányzat egy „elterelő kalandba” sodorhatja az országot.)

Nem túl biztató előjel a konferenciára azoknak a lépéseknek és intézkedéseknek sorozata sem, amelyekkel a libanoni kormány szemmelláthatólag kész helyzetet próbált és próbál teremteni. Ide tartozik a cenzúra megszigorítása, amely az ellenzéket sújtja. Még inkább ezt célozza az úgynevezett párttörvény, pontosabban az 1970-ben kibocsátott belügyminiszteri rendelet hatálytalanítása. (A belügyi tárca birtokosa akkor — Valid atyja — a később meggyilkolt Kamal Dzsumblatt volt s rendelete engedélyezte több betiltott párt, köztük a Libanoni KP, valamint a baathisták legális működését.)

Az új törvény lényegében háromhónapos ultimátumot jelent a pártoknak: ezalatt kötelesek alávetni magukat egy széles körű, mindenre kiterjedő ellenőrzésnek, beleértve a bankszámlákat s az arab országokhoz fűződő kapcsolatokat is.

A nem libanoniak

A törvény betiltja az összes félkatonai szervezeteket, magánmilíciákat s korlátozza a nem libanoniak politikai tevékenységét. (Ez elsősorban a palesztin menekültekre vonatkozna, akik az 1969-es egyezmény alapján széles körű mozgási lehetőséget élveztek.)

Változatlanul kulcskérdés a hadsereg fejlesztése és átalakítása: A korábbi polgárháborús konfliktusokban semleges intézményt most be akarják vonni az összecsapásokba a kormánytábor és jobboldal oldalán. Nem véletlenül akkor lángoltak fel a harcok, amikor a hadsereg, minden előzetes konzultáció nélkül behatolt a Suf-hegység drúzok lakta vidékeire. A párttörvény és a többi intézkedések a mai, gyakorlatilag megosztott Libanonban csak részlegesen érvényesülhetnek, de ha történetesen egységessé válik az ország, egész területére kiterjedhetnének.

RÉTI ERVIN

Kegyetlen szűrő

A fejlődés csapdái

A munkanélküliség „haszna”

Furcsa ellentmondásnak tűnik, hogy miközben a fejlett tőkés országokban nyomokban már észlelhető a gazdasági fellendülés, a munkanélküliek számának és arányának növekedésében alig van megtorpanás. Az OECD-országokban a bruttó társadalmi termék idén összességében 2 százalékkal növekszik; 1984-ben a növekedés várhatóan 3,25 százalék lesz. Az állástalanok száma viszont az idei 32 millió után az előrejelzések szerint eléri majd a 35 milliót.

Szerkezeti követelmények

Az OECD a közelmúltban több mint százoldalas tanulmányt készített a munkanélküliségről, amely megállapítja, hogy a fellendülés nem vezet automatikusan a munkaalkalmak számottevő emelkedéséhez. Jól jellemzi a helyzetet, hogy az évtized végéig napi 20 000 munkahelyet kellene létesíteni ahhoz, hogy a munkanélküliek száma visszacsússzon az 1979-es szintre. (Akkor 19 millióan tartottak „kényszerpihenőt”.)

A 70-es években a munkanélküliek számának rohamos növekedésében a fő szerepet a konjunktúra kedvezőtlen alakulása játszotta. Napjainkban azonban előtérbe került az úgynevezett strukturális munkanélküliség, amely sok szempontból a gazdasági válság „terméke” s nem is egyértelműen káros kísérőjelensége. A tartós recesszió ugyanis felszínre hozta — az egyes országokban eltérő erősséggel — a gazdaságok gyengéit: a túlfoglalkoztatottságot az egyes ágazatokban, a termeléshez viszonyított túlzott bérnövekedést.

A válság kegyetlen szűrőjén csak azok az ágazatok és vállalatok juthattak át, amelyek már korábban vagy éppen a recesszió idején képesek voltak magukat „áramvonalasítani”, vagyis alkalmazkodni az új hatékonysági, jövedelmezőségi és műszaki követelményekhez. A textilipar, a kohászat, a hajógyártás, és még néhány ágazat nem bizonyult eléggé ellenállónak az új szempontok alapján történő megméretéskor, ezért — a túlélés érdekében — kénytelen volt tízezerszám az utcára tenni az alkalmazottakat.

Miután az USA, Kanada és Japán ipara és munkaerőképzése gyorsan és rugalmasan alkalmazkodott a szerkezeti változásokhoz, jövőre ezek az országok a munkaerőkereslet élénkülésével számolhatnak. Nem így Nyugat-Európa, ahol továbbra is emelkedik majd az álláskeresők száma. Az NSZK-ban várhatóan az idei 2,3 millióról 2,5 millióra nő a munkanélküliek száma, ez az aktív lakosság 10 százalékának felel meg. Franciaországban a munkaképes korú lakosság 10, Olaszországban 12, Hollandiában 18, Belgiumban 13, Nagy-Britanniában 12,5 százaléka lesz kénytelen majd 1984-ben ismételten munkaalkalmat keresni. Különösen a fiatalokat sújtja nagy erősséggel a munkanélküliség. A statisztikák tanúsága szerint, a 30 éven aluli fiataloknak csaknem 40 százaléka nem tud munkához jutni. Brit szakemberek szerint csak a Közös Piacon 2,5 millió új munkahelyre van szükség ahhoz, hogy a fiatalok munkanélkülisége az átlagos szintre csökkenjen.

MUNKANÉLKÜLIEK AZ „ARBEITSAMT” ELŐTT DORTMUNDBAN

Két évre lemondtak a béremelésről

Bérek és termelékenység

Az OECD-országokban átlagosan hat és fél hónapig van állás nélkül egy munkanélküli. A tapasztalatok szerint: minél hosszabb ideje van valaki munka nélkül, annál kisebb az esélye, hogy újra elhelyezkedjék. Az álláskeresés időszakában a munkanélküli életszínvonala általában jócskán csökken. Az állástalanok számára folyósított támogatások két részre oszthatók: a biztosítás fejében kifizetett összegekre, valamint a szűkebben vett munkanélküli-segélyre.

A fejlett tőkés országokban a munkanélküli jövedelmének fő forrása a biztosítás alapján kapott támogatás; a munkanélküli-segély részaránya mindenhol ennél alacsonyabb. Összességében Franciaországban 52, az NSZK-ban 40, Nagy-Britanniában pedig 27 százalék az egy munkanélkülire jutó támogatás a munkás átlagbér-százalékában. (Támogatáson a biztosítás és a segély összege értendő.)

A mai munkanélküliség egyik fontos ismérve: a fejlett tőkés országok egyike sem vállalja, hogy új munkahelyek létrehozása érdekében felgyorsítsa az inflációt. Rövid idő alatt ugyanis csak úgy lehetne tömegesen munkaalkalmat teremteni, ha számottevően megnövelnék a kormányok a munkahelyekre fordítandó költségvetési kiadásokat. Ez pedig egyértelműen az infláció nekilendülését hozná. A gazdasági fellendülés ugyan hozhat némi javulást a foglalkoztatottság területén, de a konjunktúra kedvezőre fordulása önmagában édeskevés a gond felszámolásához. Márpedig elsősorban a kormányoktól várják, hogy belátható időn belül enyhüljön a munkanélküliség szorítása.

Vannak olyan módszerek, amelyek úgy alkalmazhatók a munkanélküliség elleni harcban, hogy nem erősödik az inflációs nyomás. Csakhogy ezek a „receptek” nem hoznak gyors eredményt, hatásuk csak több év múlva lesz érezhető. A jelek szerint azonban rövid távra szóló csodaszer nincsen, marad tehát a fokozatos megoldás.

Az OECD most azt javasolja a kormányoknak és a szakszervezeteknek, hogy lassítsák a munbérek emelkedését. Meg kell fordítani azt az irányzatot, hogy a bérek gyorsabban emelkednek a termelékenységnél. A felmérések azt igazolják, hogy a fejlett tőkés országokban a bérek színvonala nincsen összhangban a termeléssel; a munkabérek még ma is gyorsabban növekednek, mint azt a termelés megfelelő növekedése indokolná. Ezt elkerülendő — ajánlja az OECD — vissza kell fogni a társadalombiztosítási hozzájárulásukat s a dolgozóknak béremelési kérdésekben „mérsékletet kell tanúsítaniok” a munkanélküliség visszaszorítása érdekében.

A munkahelyek számának növelését elősegítheti a beruházási tevékenység élénkülése is, ez azonban szoros összefüggésben áll a gazdasági fellendülés hőfokával. A munkanélküliség megfékezését szolgálja az állami munkahelyteremtő programok meghirdetése is. (Ennek viszont gátat szab az általánossá vált költségvetési hiány.) Az OECD javasolja, hogy az állam nyújtson támogatást azoknak a magáncégeknek, amelyek több dolgozót vesznek fel. Az úgynevezett látszatmunkahelyek megszüntetése is végső soron a munkanélküliség mérséklése irányába hat.

A fejlett tőkés államokban hatékony fegyvernek tekintik a munkanélküliség ellen a munkaidő csökkentését, illetve a munkaidő megosztását több dolgozó között. Mindez persze csak akkor lehet eredményes, ha együtt jár a munkabérek arányos csökkentésével. (Egy 8 órás munkaidő megosztása kétszer négy órára ugyan csak fél keresetet biztosít a dolgozók számára, de legalább van állásuk. (Franciaországban tavaly úgy csökkentették a munkaidőt 40 óráról 39 órára, hogy a bérek változatlanok maradtak. Ma már a francia kormány is belátja, hogy eredményesebben vehetné fel a harcot a munkanélküliség ellen, ha a bérek is csökkennének; az újabb munkaidő-csökkentés bérproblémáit ezentúl a munkáltatók és a szakszervezetek alkuja lesz hivatott megoldani.)

Munkaidő és átképzés

Különösen az Egyesült Államokban jellemző, hogy a munkanélküliség növekedésének elkerülésére egy-egy cég vagy szakszervezet dolgozói, illetve tagjai, átmenetileg lemondanak a béremelésről, sőt önkéntesen bércsökkentést szavaznak meg. Ezzel ugyan egy ideig nem emelkedik a dolgozók jövedelme, de legalább van állásuk, van biztos jövedelmük. (Emlékezetes, hogy a csőd szélén álló Chrysler dolgozói két évre lemondtak a béremelésről. Hasonlóan cselekedtek az 1981-ben kedvezőtlen helyzetben levő más amerikai autógyárak dolgozói is.)

Számottevő megoldást a munkanélküliség csökkentésében, hosszabb távon, elsősorban az igényeknek megfelelő képzés, illetve a dolgozók — a szükségletnek megfelelő — átképzése hozhat. A napjainkban már elavult szakképzettséggel rendelkezők átképzésének meggyorsítása, a szakmai továbbképző programok biztosíthatják, hogy a munkaerő-kínálat alkalmazkodjék a lezajlott és a folyamatban levő struktúra átalakuláshoz. A tőkés országokban a kormányok — anyagi lehetőségeikhez mérten — igyekeznek tömegessé tenni az átképzést. Más kérdés azonban, hogy az emberek bizonyos kor felett menynyire hajlandók és alkalmasak az átképzésre, az új szakmai élet kezdésére.

Az idei esztendőben jó néhány konferenciát tartottak a munkanélküliség „természetének” feltárására, a mielőbbi megoldás kimunkálására. Látnivaló azonban, hogy a munkanélküliség csak szívós erőfeszítésekkel mérsékelhető, illetve számolható fel. Mivel a strukturális munkanélküliségből való kilábaláshoz a konjunktúra megélénkülése nem elegendő, számítani lehet arra, hogy a munkanélküliség még hosszú időn át állandó kísérője lesz az OECD-országok gazdaságának.

GONDA GYÖRGY—
SZENTGÁLI PÉTER

Nagy-Britannia

Zárt üzem

Öt koporsó Shah és az NGA

Nagy-Britanniának van egy sajátos hagyománya: az ország igazi nagy konfliktusai rendre jelentéktelen helyi ügyekből nőnek ki. Embrionális állapotukban kevesen sejtik róluk, hogy idővel szörnyekké válnak: végül is valóban, ki gondolta volna Eddie (Selim) Shahról, erről az iráni származású lap- és nyomdatulajdonosról, hogy kirobbantója lesz a lapkiadás és a nyomdaipar emberemlékezet óta legnagyobb erőpróbájának, egyszersmind jelképe annak a küzdelemnek, amely a Thatcher-kormány és a szakszervezetek között zajlik.

A brit átlagpolgár november—decemberben jól megtanulta Shah nevét. „Ingyenlapjai", amelyek 75 százalékban hirdetéseket, 25 százalékban újságírói produktumot tálalnak, s ennél fogva minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül kaphatók, közhelyeivé váltak az otthoni és az utcai csevegéseknek. Egy ország figyelte izgatottan, hogy az egyik legfegyelmezettebb és legerősebb szakszervezet, a National Graphic Association (NGA), a nyomdaiparnak ez a gazdag — és politikai értelemben mereven jobboldali — óriása elbírja-e a harc terhét a magányos lapkiadóval, akinek igazi szövetségese sem a munkáltatók, sem a jobboldali véleményvezérek között nem akadt, „csupán" a kormány szakszervezeti törvényeire támaszkodhatott?

Mind ez idáig úgy tűnik, elbírta. Dacára az öt koporsónak, amit ismeretlenek Shah házához szállítottak, gyengéd utalásként arra, hogy a családja éppen öt főből áll, belőle, a feleségéből és három gyermekéből.

Dacára annak a sugalmazásnak, amely ebben a közlésben megbújik, Eddie Shah nem hős. Legfeljebb abban az értelemben, ahogyan az iparágának „áramvonalasítására" törekvő vállalkozót a jelenlegi kormány szemléli.

Ezt illusztrálja történetesen a Fleet street, a londoni sajtóutca „cézárjainak" magatartása. Ezek, amikor a Shah-féle konfliktus a bőrükre kezdett menni, vonakodtak ujjat húzni az NGA-val. Ám elszántságuk csak néhány óráig tartott. Azon a bizonyos hétvégén, november legvégén, amikor a nyomdászok leálltak és nem voltak hajlandók kinyomtatni a szombati és vasárnapi lapokat, felerészt azonnal beadták a derekukat (azaz egyszerűen tudomásul vették a kétnapos munkabeszüntetést). Felerészt időleges elbocsátásokat eszközöltek, csak azért, hogy ezeket haladéktalanul visszavonják. Nem csoda: amikor például Lord Matthews, az Express-lapok tulajdonosa meglátta, hogy az abszolút rivális, a Daily Mail nyomdája elől a teherautók egymillió példánnyal több lappal indulnak útnak, tehát a másik bulváróriás egy napra legalább elhódítja az ő közönségét, megrendült. Elállt attól, hogy nyomdászait jó magaviseletre kötelező nyilatkozatok aláírására kényszerítse. Sőt, a sztrájk idejére is hajlandó volt fizetni. Akárcsak a többiek. A Murdoch-féle Times és Sun lapok tartottak ki legtovább, egészen a rákövetkező keddig, de a konkurrencia őket is térdre kényszerítette.

Egyszerűen arról van szó, hogy a brit lappiacon a konkurrencia nem viseli el a nyakaskodást: jobb megjelenni, mint kimaradni — utóbbi esetben ugyanis a riválisok viszik el az üzletet, ha elég hajlékony gerincűek ahhoz, hogy térdet hajtsanak a nyomdászszakszervezet előtt. Mint látni, rendelkeznek ezzel a képességgel.

Mi tulajdonképpen a Shah-ügy, amely ilyen sebesen átgyűrűzött a Fleet streetre?

VEREKEDÉSIG MENŐ ÖSSZECSAPÁS A SZTRÁJKŐRSÉGGEL

A videoterminálok kezelését maga és két gépírónője ellátja

Durva egyszerűsítéssel: egy „vidéki" (Manchester környéki, Stockportban, Buryben és Warringtonban működő) lap- és nyomdatulajdonos kísérlete arra, hogy megkerülje a „legszentebb" nyomdaipari előírást. Azt tudniillik, hogy kizárólag NGA-tagokat alkalmaz.

Ezt a kizárólagosságot az itteni politikai nyelvben honos „closed shop", azaz (szó szerint) „zárt műhely" elnevezés fedi. A „closed shop" nem alapvetően az NGA, hanem az egész szakszervezeti mozgalom ügye. A brit szakszervezeti kongresszus (TUC) számos, de inkább számtalan iparágban keresztülvitte, hogy a foglalkoztatottak csakis szervezett dolgozók legyenek, lehessenek. Az NGA azonban minden „testvér" közül a legszigorúbban érvényesítette ezt az elvet.

Eddie Shah, aki a „semmiből" kezdte, de utána — a 70-es évek végétől sikert sikerre halmozott, kísérletet tett a „closed shop" megtörésére. Elsősorban azért, mert számítógépes szerkesztést vezetett be. Ez a Fleet streeten még senkinek sem sikerült. A technika a legtöbb helyen érintetlenül század eleji, és a szedők a szakma, sőt az egész brit ipar legjobban fizetett szakmunkásai. Shah viszont úgy találta, hogy a videoterminálok kezelését ő maga és két gépírónője is el tudja látni (ami igaz).

Shah hozzákezdett az NGA kiszorításához. Ennek az lett — az idei év nyarán — az első, mindmáig perdöntő következménye, hogy a szakszervezet „kivonta" tagjait a lap- és nyomdatulajdonosok stockporti üzeméből, mellesleg olyan sztrájksegélyek fejében (heti 117 font), amit a munkában lévők zöme irigykedve néz. Shah a hat sztrájkolót haladéktalanul elbocsátotta, és mindmáig nem vette vissza.

Ezek után elszabadult a pokol. Az NGA kitartott jogai mellett. Hozzálátott a „picketing"-hez, amit magyarra sztrájkőrségként szokásos fordítani. Ez azonban nem egészen helytálló az adott esetben, mert ott, ahol az NGA-sztrájkőrök felálltak — Shah warringtoni üzeme környékén — egy fia sztrájkoló, annyi sem volt, lévén az üzem immár szakszervezetmentes. Ebből adódott a konfliktus. A tulajdonos tudniillik gyorsan felismerte, hogy az NGA a Thatcher-féle törvénykezés betűje szerint illegális dolgot művel. A kormány 1980-as „foglalkoztatási" törvénye megtiltotta olyan sztrájkőrségek „felállítását", amelyek nem a vita tárgyául szolgáló munkahelyekről, hanem máshonnan származnak. Honnan vett volna az NGA warringtoni „sztrájkőröket"? Máshová volt kénytelen nyúlni, és itt máris összeütközésbe került a törvénnyel. A Shah-művek működését csak úgy tudta akadályozni, ha törvénytelen „sztrájkőrséget" szervez.

Shah október közepe óta szünet nélkül bíróság elé citálja az NGA-t. Megteheti, mert a Thatcher-kormány második, 1982-ben kelt szakszervezeti törvénye illegális sztrájkakciók esetén anyagilag felelőssé teszi nemcsak az akcióban közvetlenül részes dolgozókat, hanem a szakszervezeteket is.

Az NGA-ra az egymást követő bírósági fórumok összesen 150 000 font pénzbüntetést róttak ki, és elrendelték a szakszervezet teljes vagyonának (11 millió font) lefoglalását (nem elkobzását) is.

Ilyen előzmények után játszotta ki az NGA legerősebb kártyáját, a Fleet street megbénítását, amely a fentebb vázolt eredménnyel (eredménytelenséggel) zárult. A szakszervezet gyáva laptulajdonosokkal találta magát szemben, azonban — úgy tűnik — senki sem akadt, aki a warringtoni lap- és nyomdatulajdonosoknak megmondta volna, hogy kössön békét — a szakma egész békéje érdekében.

Pillanatnyilag az NGA, anyagi eszközeitől megfosztva, sem betegsegélyt, sem munkanélküli-segélyt, sem nyugdíjat nem képes folyósítani tagjainak. Valószínűleg bánja, hogy — egy utolsó nagy kísérlet gyanánt — sokezres tömeget szabadított a warringtoni Shah-művekre, és nem tudta elejét venni a nyomda vesztegzár alá vétele nyomán támadt véres rendőrségi összecsapásoknak. A törvénnyel szemben ugyanis tehetetlen. Ráadásul olyan dilemma elé állította anyaszervezetét, a TUC-t, amelyet az kártékonynak ítél, hiszen a brit szakszervezeti mozgalom minden jel szerint szeretne a törvény határain belül maradni.

ACZÉL ENDRE

EMLÉKEZTETŐ

A nyugatnémet szakszervezeti szövetség, a Deutsche Gewerkschaftsbund (DGB) jelentést adott ki a nyugat-németországi munkanélküliek helyzetéről. A jelentést a DGB megbízásából egy szociológusokból és közgazdászokból álló csoport dolgozta ki, és annak alapjául az 1982 szeptemberi hivatalos adatokat használták, megjegyezve, hogy az akkori állapot hasonlít leginkább a mairа.

A munkanélküli-nyilvántartásba felvettek száma a jelentés alapjául szolgáló adatszolgáltatási időben 1.8 millió volt. A nyilvántartottak 28 százaléka, 506 000 személy semmiféle munkanélküli-segélyben vagy támogatásban nem részesült. Ez — a támogatásban nem részesülők aránya — éppen háromszorosa az 1975 májusában munka nélkül, voltak segély nélküli csapatának.

A nyilvántartott, de semmiféle segélyben nem részesülő munkanélküliek közül 43 százalék volt fiatalkorú (18 év alatti), az összes munkanélküliek 33 százaléka pedig nő volt. Talán nem szorul külön magyarázatra, hogy a munkanélküliként nyilvántartott külföldi munkavállalók („vendégmunkások", elsősorban törökök, olaszok, portugálok és spanyolok) 34 százaléka miért nem részesült segélyben vagy támogatásban.

A jelentéssel kapcsolatban Gerd Muhr, a DGB elnökhelyettese utalt arra, hogy a keresztényliberális koalíció kormányzása alatt a munkanélküliek helyzete rosszabb lett, mint a szociáldemokrata—szabaddemokrata koalíció idején volt; számos „apróbb takarékossági intézkedéssel" takarított meg a kormányzat olyan milliókat, amelyek a munkanélküliek ellátására szükségesek lettek volna. A nyilatkozat érdekes megállapítása: az azóta is növekedett munkanélküli-seregen belül (november végén: 2 193 331) mind több az olyan személy, aki „elvesztette reményét arra, hogy jogosultnak tekintsék a segélyre" — ezeknek a személyeknek a számát a szakszervezeti vezető 832 000-re teszi.

Hosszú idő után először éppen ez a jelentés emlékeztet az 1929—1932 közötti németországi munkanélküliségre, külön is kiemelve a mai rendkívül magas munkanélküli-szám mellett azt a tényt, hogy annak idején csak a munkanélküliek mintegy harminc százaléka részesült az akkori igen alacsony úgynevezett alapsegélyben. A szakértői jelentés most leszögezi: ha a jelenlegi irányzat nem változik, 1984-ben a munkanélkülieknek mindössze 46 százaléka számíthat segélyre vagy támogatásra.

Országok „névjegye”

Repülőtér-építés: virágzó ágazat

A „csendes pihenő” és hatása

A két és fél millió turista közül, akik évente ellátogatnak Hongkongba, minden bizonnyal sokan kényszerültek megérkezésük vagy távozásuk során várakozni. A koronagyarmat légikikötője ugyanis szinte bent van a városban, magas épületek, városi forgalom veszi körül és a kifutópályát igencsak pontosan kell a pilótának megcéloznia. Ha a látási viszonyok rosszabbak, a légitársaságok biztonsági okokból természetesen kénytelenek Hongkongot „átugrani”, és így a balszerencsés utas Japán érintésével érheti csak el célját. Nem sokkal könnyebb a sűrűn beépített területen a felszállás sem.

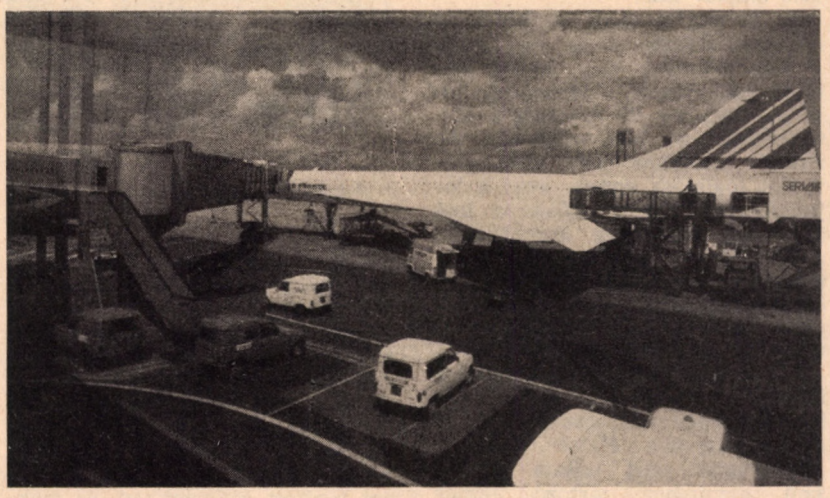

CONCORDE A PÁRIZSI LÉGIKIKÖTŐBEN

Általában két kifutópálya a természetes tartozéka

Távol-keleti példa

Hongkong forgalma természetesen már régóta szükségessé tette volna a repülőtér-probléma megoldását. Készültek is tervek arra, hogy 1,2 milliárd dollár költséggel új légikikötőt hoznak létre. Az elgondolás azonban nem csupán rendkívül költségesnek bizonyult, hanem igen sok gyakorlati gondot is felvetett. Lantau szigetén ma a koronagyarmat lakosságának csak igen kis része él, az utasok többségét tehát valamilyen módon szállítani kellett volna Victoriából, Kowloonból és vissza. Így aztán a kisebb árcédulával járó terv kapott zöld utat, a Lantau-variációt egyelőre „altatják”, a régi Kai Tak repülőteret viszont 110 millió dollárért korszerűsítik.

Hongkong példája korántsem egyedülálló a távol-keleti régióban. Az a több mint egymillió turista, aki évente a Fülöp-szigeteket választja úticélul, sokszor kénytelen bosszankodni a manilai repülőtéren. A forgalomhoz képest ugyanis a légikikötő enyhén szólva „elmaradott”, gyakran fordulnak elő tumultuózus jelenetek, légkondicionálás sincs a trópusi hőségben. A külföldiek első benyomásait az országról egy 80 millió dolláros új fogadóépület, terminál létesítésével kívánják javítani. Malaysiában három tervet valósítanak meg: Kuala Lumpur légikikötője új terminált, Kota Kinibalu és Kuching pedig repülőteret kap.

Tudomásul kell venni: a repülőtér az ország „névjegye”. A látogatók nagy része a „felségterülettel” először a légikikötőben találkozik. Sok esetben meghatározó a hangulatára, milyen gyorsan jutott csomagjához, haladt át a vámon, kapott-e taxit. Szingapúr hírnevét például biztosan öregbíti az új Changi repülőtér, melyet félmilliárd dolláros költséggel a tengerből feltöltött területen hoztak létre. (Úgy tűnik, még ez sem elegendő. A városállam most újabb 150 millió dolláros korszerűsítési programba fogott bele. Az utast tökéletes tisztaság, üzletek sokasága és gyors csomagkezelés fogadja. Szingapúr máris nyert azokkal a városokkal szemben, ahol a turista zsúfoltságot, kényelmetlenséget, rideg modort tapasztal.)

A fentiek alapján aligha meglepő, hogy a repülőtérépítés a világgazdaságban ma konjunkturális ágazatnak számít. Igaz, a polgári légi forgalom ma már nem hozza a hetvenes években megszokott évente 10 százalékos növekedési ütemét: az elmúlt három évben az emelkedés átlagosan csak 3 százalékot tett ki. Az előrejelzések azonban élénkülésről szólnak, az évtized hátralevő részében 3—6 százalékos javulás valószínűsíthető. Abban az esetben, ha a valóság a prognózis felső sávjához lesz közelebb, úgy a menetrendszerű járatokon szállított utasok száma a kilencvenes évek elejére akár meg is kétszereződhet. 765 millió utas helyett így a Nemzetközi Polgári Repülésügyi Szervezet tagországainak társaságai másfél milliárd személyt fognak évente szállítani. Az ezredfordulóra pedig a terhelés akár a kétmilliárdot is elérheti. (A számítás csak a menetrendszerű járatokra terjed ki, a charterforgalmat nem érinti. Annak kapacitása további terhelést jelent majd.)

Nem egyenletesen

A polgári légi forgalom bővülése a tanulmányok szerint nem oszlik meg földrajzilag egyenletesen. Az ütem a jelek szerint a fejlett tőkés országok egymás közötti légiközlekedésében lesz alacsonyabb, a fejlődő világban dinamikusabb. (Ezt a repülőtérterveket készített ICAO-felmérés is alátámasztja. Európában csak két új repülőtér létesül a belátható jövőben — Athénban és Nápolyban —, míg egyedül a Közel-Keleten kilenc új légikikötő létesítése van folyamatban). Sok fejlődő országban csak mostanság fedezik fel a légi közlekedés jelentőségét. Jellemző, hogy a hányatott jelenű Grenadában is nemzeti összefogás kísérte az ország első modern légikikötőjének megépítését. E repülőtér állítólagos stratégiai jelentőségével is magyarázták az amerikaiak interven-ciójukat.

Az Egyesült Államokban az IATA felmérése szerint teljesen új repülőteret nem létesítenek, Afrikában viszont 12 ilyen fejlesztésről tud a nemzetközi szervezet. Márpedig repülőteret cseppet sem olcsó mulatság építeni. Az IATA csak azokat az építési terveket vette fel kimutatásába, melyek költsége a hárommillió dollárt meghaladja.

2000-ig: 80 milliárd

A repülés hőskorában a repülőtér még nem számított drága, bonyolult beruházásnak. A le- és felszállópálya sima, nyílt tér volt; a gépeknek egy hangárt, az utasoknak legfeljebb egy fogadóépületet kellett építeni. A legfontosabb műszaki kritérium az volt, hogy a repülőgépeknek legyen bőven hely. A kis teljesítményű motorokkal ellátott szerkezetek ugyanis érzékenyek voltak az oldalszélre, és ennélfogva kevésbé vállalkozhattak egyenes rárepülési irány tartására. Mindez persze, azóta megváltozott. Napjaink gépei már jobban bírják az oldalszelet. Persze súlyosabbak is elődeiknél, és így aligha vállalkoznának a sima legelőn való landolásra. A modern repülőtérnek így általában legalább két aszfalt vagy beton kifutópálya a természetes tartozéka. (A nagyobb légikikötők közül egyedül Hongkongnak van csak egy kifutója.) A létesítmény tervezése is nagy műszaki teljesítménnyé vált. Nem mindegy például mekkora a környéken a levegő sűrűsége. A magasan fekvő bolíviai La Paz repülőterét például a megszokottnál jóval hosszabb kifutópályával kellett ellátni, hisz a ritka levegő nem tudta a felszállni készülő gépet a tengerszinten megszokott erővel „megemelni”.

Az IATA összeállítása szerint szerte a világon az évezred végéig mintegy 80 milliárd dollár értékben építenek, bővítenek és korszerűsítenek repülőteret. A fenti összegből — az adatok között egyébként 190 millió dollárral a mi Ferihegyünk is szerepel — 24 milliárd dollár értékű beruházáson már folyik is a munka. Sokak szerint nem is 80 milliárd lesz a repülőtéri beruházások végösszege. Nem elsősorban azért, mivel a költségvetések túllépése ebben a kategóriában sem ismeretlen. Inkább arról van szó, hogy az évezred végéig valószínűleg újabb helyeken határozzák el légikikötők létesítését. Ott, ahol jelen pillanatban még sivatag, mezőgazdasági terület vagy éppen erdő van. A szakértők véleménye szerint ilyen „zöld mezős” beruházások elsősorban az északafrikai tengerparton, magán a „fekete kontinensen”, a Távol-Keleten és Ausztráliában realizálódnak.

Önkéntes zajszint

Mindez teljesen nyilvánvaló. A környezetvédelem szempontjai miatt ugyanis egy fejlett tőkés országban új repülőteret létesíteni gyakorlatilag már csaknem lehetetlen. A természetvédő lobbyk ugyanis valószínűleg megakadályoznák a helyszín kiválasztását és a tervek jóváhagyását. Egyedi kivételtől eltekintve, ma csak abban lehet reménykedni, hogy a hatóságoknál a meglevő repülőtér bővítése keresztülvihető. Látványos kivétel az angliai Essex megyei Stansted. Itten az illetékes hatóságok 1981 szeptemberében kezdték vizsgálni: célszerűbb-e Stansteden új légikikötőt létrehozni vagy inkább Heathrow-t kellene egy ötödik terminállal bővíteni. A vizsgálat az idén nyáron zárult le, Heathrow vesztett.

Gyakorlatilag tehát a fejlett tőkés országokban csak az a terv számíthat sikerre, mely a légikikötőt a tengerből feltöltött területre vagy szigetre kívánja elhelyezni. Egyébként csakis bővítés és korszerűsítés jöhet szóba. A fejlődő világban általában kedvezőbb a helyzet — a beruházók szempontjából. Nem telik el azonban feltehetően sok idő és a harmadik világban is szigorú előírások fogják a légikikötők létesítését szabályozni.

A környezetvédők kampányára a repülőterek azzal válaszoltak, hogy igyekeztek magukat „jó szomszédnak” beállítani. A legtöbb légikikötőnek a saját maga által meghatározott zajszintje van, és azt a légitársaságot, amelynek gépe ezt túllépi, akár ki is tilthatják a légtérből. Enyhébb esetben a következmény azonnali és jókora összegű pénzbüntetés. A másik védekezési módot a „csendrendeletek” jelentik. Sok légikikötőnek van olyan szabályzata, amely bizonyos — általában éjszakai — órákban megtiltja gépek érkezését és indulását. A „csendes pihenőt” természetesen különös gonddal kell figyelembe venni az interkontinentális járatok menetrendjében. Az utasok gyakran értetlenül veszik tudomásul járatuk kényelmetlen kora délutáni indulását. Mások azt nem értik, miért hiányzik a megállóhelyek közül ez vagy az a jelentős turistacentrum. Az okok a legtöbbször a csendrendeletekre vezethetők vissza. A légitársaság így kénytelen menetrendjében a „helyi” rendtartáshoz alkalmazkodni és kihagyni azokat a megállóhelyeket, ahol az éjjeli leszállás tilos.

GONDA GYÖRGY—
SZENTGÁLI PÉTER

Észak-Írország

Véres tél

Templomajtóban

Tarkón lövés

Ez a tél a gyilkosságok tele Észak-Írországban. Novemberben Armagh megyében, a tartomány legdélibb peremén, megöltek egy Adrian Caroll nevű katolikus fiatalembert. A válasz erre a keadyi pünkösdista gyülekezetben rendezett vérfürdő volt. Nem sokkal később a brit hadsereg különleges kommandója, a SAS két IRA-terroristát — vagy feltételezettet — ejtett csapdába s lőtt le, amit a túloldal a jeles protestáns politikus, a 29 éves Edgar Graham „kivégzésével" torolt meg.

A szemet szemért, fogat fogért típusú gyilkolások során még vagy kéttucatnyian véreztek el néhány hét leforgása alatt.

Keadyban az áldozatok kirívó ártatlansága, a gyilkolás vaktában megejtett módja volt meghökkentő. Akik azon a novemberi vasárnapon a „Hegyi páholy" névre hallgató pünkösdista imaházban golyók tüzében estek el, idősebb környékbeli parasztok voltak, s azért váltak áldozatokká, mert megálltak a templom ajtajában, hogy üdvözölhessék a későn érkezőket. Három álarcos rontott rájuk, s kérdezés nélkül lőttek. Amikor a három ember elzuhant, kintről még beleeresztették fegyverük egész tárát a templom könnyűbeton falába, s az áthatoló golyók további hét embert megsebesítettek. Az álarcosok autóba ugrottak, és átmenekültek a határ túloldalára, az Ír Köztársaságba. A gyilkosok egy telefonüzenetben elnevezték magukat „Catholic Reaction Force"-nak (azaz, kissé szabadon: Katolikus Bosszúállóknak), amiben az a feltűnő, hogy tisztán vallási, nem pedig britellenes színezetet adtak tettüknek.

Ez a „húzás" még a Sinn Feint, az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA) politikai szárnyát is felháborította. A párt, amelynek képviselője van a brit parlamentben is (állandó távollevő ugyan) erkölcsileg és „taktikailag" igazolhatatlannak minősítette a keadyi gyilkosságokat, azaz — valójában — méltatlannak az általa is vállalt és viselt háborúskodás szabályaihoz.

A londoni The Economist, amikor összefoglalta a keadyi tettesek vélhető indítékait és szándékait, elfogadta azt a feltételezést, hogy a „Katolikus Bosszúállók" nem is léteznek, a nevet erre az alkalomra fabrikálták a valódi gyilkosok: az ultra irányzatú „Ír Nemzeti Felszabadító Hadsereg" (INLA) emberei. Az INLA az amúgy is meglévő, amúgy is súlyos vallási ellentéteket reméli egy újabb polgárháború gyutacsává tenni — immár nem „köntörfalazik" nemzeti és társadalmi érvekkel.

Ezen a ponton az INLA történetesen az IRA-n és a Sinn Feinen is ütni akar. Mint látni, a Sinn Fein — amelyet október óta országosan is a belfasti illetőségű Gerry Adams vezet, azaz a szélső ír köztársasági radikalizmus végképp áttette a székhelyét Dublinból a brit fennhatóság alatt lévő Belfastba — újabban választásokon indul, politikai vitákat folytat, a britellenességre és nem a vallásra helyezi a hangsúlyt, más szóval csupa olyan dolgot tesz, ami az INLA szélsőséges krédójába nem fér bele.

Az INLA szeretné megfutamítani a Keady-vidéken lakó protestánsokat, akiket a britek néhány évszázada valóban azért telepítettek mai lakóhelyükre, hogy éket verjenek a déli és az északi katolikus közösségek közé. (Ebből is látni, hogy az „oszd meg és uralkodj" jelszavával elkövetett, immár történelminek minősülő tettek, még évszázadok múltán is szállítják a maguk gyilkos hozadékát.) Ha a keadyi eset ösztönzést volt hivatott adni az északír tartomány politikai intézményrendszerének bomlasztásához, akkor ezen a ponton az eredmény maradék nélküli.

Amint ugyanis híre ment Belfastban, hogy mi történt délen, a brit koronához tartozó úgynevezett lojalista szervezetek legnagyobbika, a hivatalos unionista párt azonnal felmondta részvételét a helyi parlament munkájában. Az ulsteri gyűlésben ezzel már csak két párt maradt: a Paisley tiszteletes vezette „katolikusfaló" demokratikus unionisták és a szövetségi párt, amely lojalista, de nem vallási alapon áll.

A kivonulás okát a hivatalos unionista párt abban jelölte meg, hogy a brit kormány nem képes kellően gondoskodni a tartomány lojalista népének (a protestáns ulsterieknek) a biztonságáról. Az ilyesmi azonban csak szép szavakba foglalása annak, amit a lojalisták valóban akarnak: a brit katonaság számának szaporítását, a rendőrség megerősítését, az internálások visszaállítását, a katolikusok egyfajta „karanténba" zárását, az angol—ír érintkezés felmondását, a határok lezárását stb.

A tartományi gyűlés „halálra ítélése" valószínűleg a nyomás legerősebbnek vélt eszköze. Ez a fórum ugyanis életre hívója a konzervatív párt erősen mérsékelt elemeihez tartozó James Prior északír miniszter elképzelése szerint a felekezeti megbékélést és a vallási szinezetű pártok együttműködését szolgálta, szolgálhatta volna; vagy legalábbis reményt nyújtott volna némi előremozduláshoz. Prior úgy tervezte meg a parlament határozathozatali és -képességi rendszerét, hogy a protestáns tömb egymaga ne csak más erők hozzájárulásával legyen képes döntésre jutni, azaz szüntelenül érezze a kompromisszumkeresés kényszerét. A két nagyobb katolikus erő eredendő bojkottjával ez a szép terv eleve nem valósulhatott meg ugyan, de a keadyi gyilkosságokig valamilyen élet mégis folyt a Stormontban.

A hivatalos unionista párt távozásával most már a látszat is csak egy töredékét éri annak, mint néhány nappal korábban. És, ha lett volna is közben remény, hogy

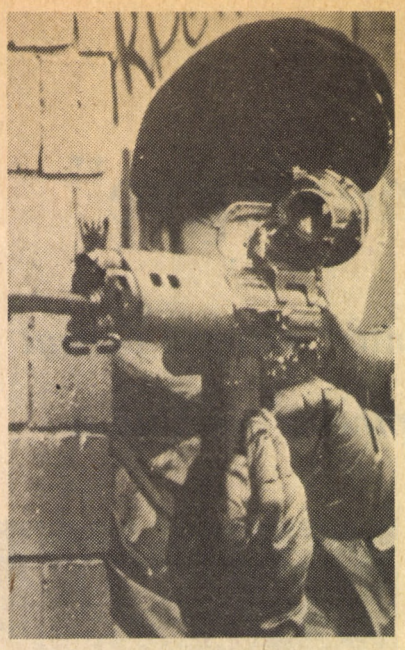

ANGOL KATONA BELFASTBAN

Pokoli idők következhetnek megint

Keady árnya eloszlik, egy újabb gyilkosság valószínűleg ezt is füstté változtatta.

December elején ugyanis az IRA a híres belfasti Queen's egyetem előtt kivégezte Edgar Graham hivatalos unionista képviselőt, akiről tudnivaló volt, hogy „erős nézetei" vannak a tartomány politikai jövőjéről. A 29 éves Graham jogot tanított a Queen'sen, és szakmájában szolgálta vezető szóvivőként a pártját is.

A gyilkosság után az IRA azt mondta róla, hogy „örvendezett", amikor köztársaságiak (katolikusok) estek el, és lelkes híve volt a britek rendjének. Azt, hogy közvetlen szerepe lett volna katonai és biztonsági ügyekben, még az IRA sem állította róla, ami kivégzését — a tarkójának tartott pisztollyal lőtték le — különleges esetté teszi.

Lehet, kérdezik többen, hogy most már a politikusok következnek Észak-Írországban? Eddig tudniillik Robert Bradford tiszteletesen, a hivatalos unionista párt egyik vezetőjén kívül protestáns politikusokat nem gyilkolt az IRA: „Ebben a szörnyű háborúban állítólag »hallgatólagos megállapodás« van arról, hogy a közéleti személyiségeket »nem bántják«. És valóban mind ez ideig a legvadabb figurák is érintetlenek maradtak azoktól a golyóktól, amelyek könnyűszerrel elértek más, sokkal kevésbé látható embereket.

Mindent egybevéve: akár pokoli idők is következhetnek megint Észak-Írországra. Látva a bekövetkező fejleményeket, a brit vezetők, élükön James Priorral, mindenkit óvnak attól, hogy a törvénykezést megkísérelje „a saját kezébe venni".

Egyebekben kétségkívül szívesen látnának Prior helyett valamilyen „keményebb", ügyük iránt odaadóbb brit konzervatív politikust. Talán segít nekik, hogy a miniszter a Thatcher-féle gazdaságpolitikát kíméletesen, de makacsul bíráló beszédeivel és írásaival Londonban sem tűnik rendíthetetlennek. Annak azonban nagyon kicsi a valószínűsége, hogy a váltásban a kormányfő tekintettel lenne az ő szempontjaikra.

A mostani gyilkos télen angol—ír relációban újabb nekifutás történt a problémák civilizált módon való rendezésére. Megtörtént Mrs. Thatcher és Fitzgerald ír miniszterelnök első hivatalos csúcstalálkozója a falklandi háború óta: némi északi részvétellel megkezdte munkáját az úgynevezett „Új Írország Fóruma", az első olyan testület, amely realista módon próbál állást foglalni az ír szigetet gyötrő valamennyi kérdésben. Ezekre az erőfeszítésekre utálattal és gyanakvással néznek a protestáns pártok is, az IRA is. Lehet, hogy épp ez a hiányzó összefüggés a történetből?

ACZÉL ENDRE

EMLÉKEZTETŐ

Az új török kormánynak számos egyáltalán nem könnyű belpolitikai feladata mellett — a többi között a katonai kormányzat hosszú-hosszú hónapjai alatt felgyülemlett politikai feszítőerő valaminő elvezetéséről is gondoskodnia kell — a legtöbb tennivalója gazdasági területen van. Turgut Özal miniszterelnök 1980-ban, a katonai hatalomátvétel után Kenan Evren, a mostani államelnök kérésére részt vett az Evren vezette katonai irányítás gazdasági szervezőmunkájában, de fokozatosan megromlott a viszonya a katonákkal és 1982-ben lemondott miniszterelnök-helyettesi tisztségéről. (Választási győzelmét is azért tartották különösen meglepőnek a megfigyelők, mert a katonák — s Evren elnök — még a választás előtti napokban is lekicsinylően értékelték képességeit...)

Özal első kormányelnöki megnyilatkozásának legfontosabb része: hallatlanul kemény, szigorú állásfoglalás és elszántság az infláció elleni harcban. A miniszterelnök elmondta, hogy bár 1983-ra az átlagos árszint húszszázalékos emelkedését jósolták a pesszimisták, ez a drágulás december végén legkevesebb harminchat-negyven százalék lesz. A kormányfő megmondta: januártól az eddiginél jóval szigorúbb lesz a kormányzat pénzügyi politikája. A költségvetési hiányt — ez 1980 óta háromszorosára nőtt — a legdrákóibb intézkedésekkel csökkentik. Az állam nem ad többé kedvezményeket, adómoratóriumot a deficites vállalatoknak és bankoknak, a legkeményebb eszközöktől sem riad vissza, hogy a beruházásokat átkényszerítse a hatékonyan termelő ágazatokba. Egy könnyítés lesz: a vállalatok (és a mögöttük álló bankok) egyszeri lehetőséget kapnak, hogy eszközeik (ingatlan, gép, nyersanyag, készárú) eladásával olyan készpénzhez jussanak, amit azonnal jövedelmező termelő beruházásra fordítanak. Ez az egyszeri eladási lehetőség adómentes lesz.

Özal kijelentette: bár a bajok igen súlyosak, a török gazdaság helyzete nem reménytelen és van lehetőség arra — akárcsak 1981/82-ben — hogy az export és a nemzeti össztermék gyors növelésével egyszerre érjenek el eredményt az infláció és a munkanélküliség ellen vívandó egyaránt fontos harcban. „Az állam nem fog a rosszul vezetett és ezért bajba jutott vállalatok segítségére sietni, minden cégnek magának kell megteremtenie a válságból kivezető úton való elindulás feltételeit" — mondta Özal és hozzátette: nem kell „általános mentőprogram", elég a felhalmozódott problémák külön-külön kezelése, megoldása és erre a kormánynak, januártól végrehajtandó több részletprogramja van. „A mélyponton túl vagyunk, most már a vállalatokon a sor" — fejtegette a kormányelnök.

Nyersanyagpiacok

Ellentétes mozgások

Tőzsdei rejtelmek

Ki a „bölcs spekuláns”?

Valami megmozdult a nyersanyagpiacokon. Az elmúlt két évben általában csak stagnáló vagy csökkenő jegyzésekről esett hír. Mostanában viszont egyre gyakrabban érkeznek másfajta tudósítások. Az alumínium ára két és fél éves rekordot döntött, rezet másfél éve nem adtak ilyen drágán és az óntermelők is egy év óta vártak hasonlóan magas jegyzésekre, mint az év első nyolc hetében. Többet kértek a kakaóért, kávéért is. Ami pedig a nemesfémeket — platina, arany és ezüst — illeti, az ő „karrierjük” tényleg szédületes volt. Az arany ára például 1982 közepe óta mintegy 50 százalékkal emelkedett. Nem meglepő mindezek után, hogy a különféle nyersanyagok és tőzsdei cikkek árát összesítve jellemző Moody-index 1983 télutóján 6 százalékkal volt magasabb, mint egy évvel ezelőtt.

Az áremelkedés korántsem volt általános. Több, főként mezőgazdasági termék jegyzése változatlanul nyomott (ezért ment fel a „Moody” csak 6 százalékot). A jelenség a szakértők között mégis élénk figyelmet váltott ki. Többékevésbé általánosan osztott vélemény, hogy a hirtelen fellendülés mögött nem a tényleges felhasználók vásárlási rohama van; az ok a tőzsdék iránt megélénkült spekulációs kereslet.

A játék szabályai

Spekulánson persze a nyersanyagtőzsdék esetében nem szerencselovagot, gátlástalanul kockáztató rulettjátékost kell érteni. A piacokon profitra vágyó egyén vagy vállalat jól ismeri a játékszabályokat és tranzakcióit számítógép segítségével tervezi meg. Célja, hogy egy adott piac jövőbeni valószínű áralakulását eltalálja és ezzel nyereséghez jusson. Tevékenységének színtere nem az „azonnali” piac, ahol a terméket a tényleges felhasználók szerzik be.

A spekuláns sokkal jobban kedveli az úgynevezett „határidős” árutőzsdét, ahol — mondjuk — három hónap múlva történő szállításra lehet rezet kapni. A réz árát azonban az alku során már most rögzítik. Három hónap alatt persze a tőzsdén történhet egy és más. Ha letelik a negyedéves határidő, a tényleges áruk piacán „azonnalra” érvényesülő ár alacsonyabb is és magasabb is lehet annál, amennyiért három hónappal korábban „határidős” rezet venni lehetett. A spekulánsnak ezek után már csak „kasszát” kell csinálnia.

Tételezzük fel, hogy február elején háromhavi határidős szállításra 1 tonna rezet vett 1070 fontért. Ha három hónap múlva a rezet „azonnalra” 1100 fontért adják, úgy sikerült 30 fontot nyernie. Van ugyanis egy tonna reze, amit a vételár felett 30 fontért gond nélkül eladhat. Ha azonban időközben az ár mérséklődik, a spekuláns veszít.

A játék egyébként szinte „kedvezményes”; a vásárolt „pozíció” (áru) értékének csak 10 százalékát kell a legtöbb tőzsdén letenni. (Szögezzük le: a tőzsdei spekuláns nem csaló, hanem ugyanolyan beruházó, mint az, aki pénzét értékpapírokba, részvényekbe fekteti. Ha nem lennének spekulánsok, úgy lényegesen kisebb lenne a tőzsdék forgalma, és talán nem tudnának megfelelően határidős ügyleteket kötni azok sem, akik erre termelési célból kényszerülnek rá. Az a trikógyártó például, aki szeretné tudni a hat hónap múlva legyártandó alsónemű önköltségi adatait — mivel most lenne vevője, akivel szerződne — ugyancsak a határidős vásárlással él majd.)

Továbbra is megválaszolandó kérdés: miért támadt fel hirtelen a spekulációs tőke érdeklődése a nyersanyagpiacok iránt, miután 1981 és 1982 legnagyobb részében a „forró pénz” kifejezetten elkerülte a tőzsdéket?

A megfigyelők több tényezőre is rámutatnak. Szerepet játszott minden bizonnyal az, hogy a Wall Streeten az elmúlt hónapokban emelkedtek a részvényárfolyamok. A múltra vonatkozó statisztikák szerint viszont a részvények drágulását mintegy fél év múlva szokta követni a nyersanyagok „boom”-ja. Levonható a következtetés: ki gyorsan vásárol, hat hónap múlva nyerhet.

További „ösztönzést” jelentett a kamatlábak némi csökkenése az Egyesült Államokban. Két szempontból is. A mérsékeltebb kamat olcsóbbá tette a spekulációt. Kisebb terhet jelent ma a már említett 10 százalékos letét kölcsönzése. Más oldalról nézve pedig az alacsonyabb kamatok elősegíthetik a tengerentúlon a fellendülést, akkor pedig az ásványi nyersanyagok iránti kereslet ugrásszerűen megnő.

Árak: hossz és bessz

Sajátos szerepet játszik napjaink kombinációiban az olajár. A múltra inkább az volt jellemző, hogy az árrobbanások más nyersanyagok jegyzését is — sajátos „begyűrűződés” — felfelé nyomták. Most a helyzet fordított. Az ugyanis, hogy a hordónkénti hivatalos OPEC-olajár 34 dollárról 29-re zuhant, közvetve a gazdasági fellendülés esélyeit javítja.

TŐZSDEJELENET

A spekuláns – beruházó

Végeredményben tehát az elmúlt években a nyersanyagpiacok a „szabad” pénzek számára megszokott befektetési tereppé váltak, hasonlóan a részvényekhez vagy ingatlanokhoz. Bár nyilvánvalóan pontos számítások nem létezhetnek, becslések szerint adott esetben akár több milliárd dollár is jelentkezhet spekulációs keresletként a piacokon. Ez viszont azt valószínűsíti, hogy a befektetők könnyen valóra is válthatják feltételezéseiket. Ha sokan vásárolnak annak reményében, hogy az árak emelkedni fognak, úgy az árak valóban fel fognak menni.

Az egyes termékek áralakulását 1983 elején speciális tényezők is befolyásolták. Az arany például egybehangzó vélemények szerint azért vált drágábbá, mivel sokan a tőkés bankrendszer válságától tartva (adóssághegyek) pénzüket aranyba fektették.

Az arany drágulása viszont „vitte magával” az ezüstöt és a platinát is, hisz a piac nem viselte el a két másik nemesfém tartós leértékelődését. A réz árát felfelé nyomta az, hogy számítások szerint az 1982 közepére kialakult jegyzés az Egyesült Államok bányái számára már a termelési költségek fedezését sem tette lehetővé. Várható volt tehát, hogy a réz előbb-utóbb megindul. A spekuláció csak „rájátszott” a várakozásra.

Ami a réz esetében előfordult, más színesfémek piaci helyzetére is jellemző volt: az alacsony árak következtében a bányák egy részét — különösen a fejlett tőkés országokban — tulajdonosaik kénytelenek voltak bezárni. Fellendülés esetén ez persze szükségképpen áruhiányhoz vezet. Nő ugyanis a kereslet, a kínálat viszont alig. (Egy bezárt bányát nem lehet általában napok alatt ismét termelésbe venni.) Ilyen körülmények között viszont elkerülhetetlen az árak emelkedése.

1983 első heteinek „boom”-ja nagyrészt tehát feltételezéseken, várakozásokon, lélektani tényezőkön alapult és nem a felhasználói kereslet tényleges megélénkülésén. Legalábbis egyelőre. A spekuláció ugyanis arra számít, hogy sok nyersanyag ára 1983 folyamán tovább emelkedik. Például a színesfémeké, alumíniumé.

Más a helyzet persze a mezőgazdasági termékeknél. Jegyzéseik nem a konjunktúrára reagálnak, hanem a terméseredmény függvényei. Hiába lenne tehát a fejlett tőkés országokban az idén — tételezzük fel — enyhe fellendülés, ha búzából az elmúlt szezon rekordtermése miatt jelentősek a készletek, nehéz eladni. Itt tehát a közeljövőben aligha várható drágulás.

A pamut felhasználója (a textilipar „válságiparág”) a szezonra igényét világszerte 14,4 millió tonnára becsülte. Az új termés ugyan nem lesz sokkal több ennél, az eladókat azonban ebből az áruból is jelentős készletek terhelik. Változhat a piaci helyzet persze, ha az USA kormánya sikerrel tudja itt is alkalmazni vetésterület-csökkentési programját. (Az idei termésnél már működött a rendszer. Azok a farmerek, akik legalább 15 százalékkal csökkentették a vetésterületet, garantált áron adhatták el az államnak esetleges feleslegüket.)

Nem kecsegtetnek semmi jóval a kilátások — az eladók szempontjából nézve persze — a bőrnél sem. Ausztráliában a nagy szárazság miatt ugyanis sok marhát voltak kénytelenek levágni, és ezek bőre most a kínálatot növeli. 100 millió tonnás világtermelési rekordot jegyeztek fel a cukornál, így nem csoda, hogy az árak mostanában — reálértékben — csak a hatvanas évek végének szintjén vannak.

Bölcs spekuláns a cukortőzsdéken sem számol áremelkedéssel, hisz a készletek a világ éves fogyasztásának több mint harmadát teszik ki. Gond van a fogyasztással is.

Politikai tényezők

Vannak különbségek a fémek és a mezőgazdasági termékek között a „gazdaságon kívüli” tényezők esetében is. A réznél például sokan azért várnak nemsokára további áremelkedést, mivel számítanak az amerikai rézipari dolgozók sztrájkjára. (Hamarosan megújításra kerül a kollektív szerződésük és a megegyezés a munkaadókkal aligha lesz egyszerű.) A mezőgazdasági termékeknél viszont sok állami intézkedés éppen hogy lenyomja a világpiaci árat.

A Közös Piac termékfeleslege egy részét szubvenciókkal „erősítve” juttatja el a világpiacra és ugyancsak kedvezményesen talál gazdára — államközi programok keretében — az USA termelésének egy része is.

Ezek az akciók az EGK és az USA között dúló kereskedelmi háború részét alkotják. Az Egyesült Államok célja az, hogy a Közös Piacot politikája megváltoztatására kényszerítse, és ezzel visszaállítsa a mezőgazdasági termékek világkereskedelmében a „normális” feltételeket. Egyelőre azonban a „megtorló” céllal alkalmazott szubvencionált eladások hatása éppen ellentétes: az árak esése.

Aligha lehet tehát olyan szinte általános, a jelentősebb termékek zömére kiterjedő „boom”-ra számítani, mint a hetvenes évek végén. Ennek a gazdasági feltételei hiányoznak. A nyersanyagpiacok egy része azonban kétségtelenül változásban van. A spekulációs tőke már felfigyelt erre és megpróbálja kihasználni.

GONDA GYÖRGY—SZENTGÁLI PÉTER

Információs forradalom

Video-ideológia

„Totális kommunikáció”?

Hírügynökségi monopólium

II.

Nyugat-Európában öt éve még csak 60 000 videoberendezést adtak el, 1982-ben már négy és fél milliót. Svédországban minden tizedik családnak saját képmagnója van, vagy legalább a lehetősége, hogy használatához naponta hozzáférjen. A 8,3 milliós lakosság 5 százaléka mindennap él is ezzel a lehetőséggel, és akinek a berendezés a saját lakásában működik, az legalább 30 percre bekapcsolja. Mindennap legalább 350 000-en használnak videoberendezést, átlagosan másfél órát működnek a készülékek és ez az idő növeli a központból sugárzott műsorokra fordított nézettségi időt.

Telepítési költségek

Az NSZK-ban 1974-ben még a lakosság 53 százaléka nyilatkozott úgy, hogy ha az esti tévéműsorról le kellene mondania, akkor az „erős hiányérzetet” keltene bennük. Idén már csak 47 százalék érzi így. A különbség abból adódik, hogy saját maguk állítják elő az esti szórakozást, főleg a kölcsönzött vagy megvásárolt videokazetták lejátszásával (ebbe az elektronikus játékok is beleértendők). Másfelől azonban maguk is műsorkészítőkké válnak az egyre csökkenő súlyú és árú videokameráknak köszönhetően.

A Newsweek című hetilap a közelmúltban számolt be egy olyan képmagnóról és hozzá tartozó kameráról — lényegében csak egy optikáról —, amelyet egy szemüvegbe építenek bele és kétórányi műsor rögzítésére alkalmas. (A miniatürizált berendezés egy új-zélandi mérnök, Gene Campbell találmánya, jövőre kezdik el a sorozatgyártását Hongkongban és az ára 1200 dollár körül lesz.)

A közvetlenül a lakásokba sugárzó műholdas vétel terjedése is feltartóztathatatlan a jelentős költségek ellenére. A nyelvi, ideológiai, földrajzi és katonapolitikai szempontok rendkívül problematikusak. A fejlődés tempója azonban ettől nem lassul le és közben az árak az elektronikai iparra jellemző hagyományos zuhanással önmagukban is meghatároznak egy bizonyos kényszerpályát.

A közvetlen műholdas műsorsugárzás földi fogadóállomásának telepítési költsége 1975-ben 700 000 dollár volt. Egy évvel később már az a parabola antenna, amely egyetlen csatorna vételére volt alkalmas, de közvetlenül a műholdról, még 70 000 dollárba került, 1979-ben ez az összeg 15 000 dollár, és azóta egy kanadai cégnek sikerült 5000 dollár alá szorítani az árat. Ha az évtized közepén Európában is elterjed a műholdas televíziózás, bizonyos, hogy a műsormentes hétfőről sem gondolkodunk majd úgy, hogy egyfajta kultúrfölény megtestesítője, még akkor sem, ha erre olyan államférfiak irigykednek, mint a minden tiszteletet megérdemlő francia szocialista kormányzat első embere.

Nem valószínű, bár a totális kommunikációnak, az egész világot behálózó televíziózásnak látszólag a nyelvi korlátok jelentik a legnagyobb akadályt.

De, ha megéri majd, hogy bizonyos műsorokat egy bizonyos területre vagy közösségnek eljuttassanak, akkor nem jelenthet megoldhatatlan feladatot a nyelvi korlátok felszámolása sem. Másfelől viszont már a hazai tapasztalatok is azt mutatják, hogy a választási lehetőség megnövekedésével a nem anyanyelvi adók zenei és főleg sportműsorai önmagukban is megnövekedett konkurrenciát jelentenek és mindenképpen módosító hatással vannak a korábbi televíziózási szokásokra. A magyar felnőtt lakosság mintegy egynegyede néz rendszeresen külföldi tévéműsorokat, holott a becslések szerint e nézők több mint 80 százaléka nem érti a figyelemmel kísért programok nyelvét, szövegét.

Az elektronikus írástudás azonban kényszerítő gazdasági nehézségek miatt is törekszik a nyelvi

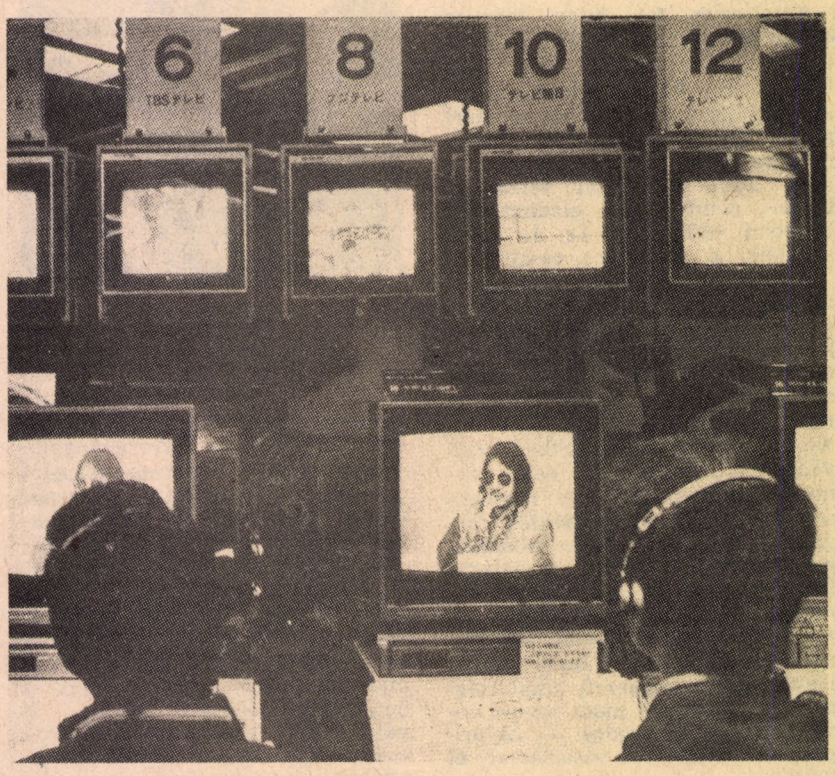

TV-MONITORSZOBA JAPÁNBAN, 12 CSATORNÁVAL

Az egyetértésnek komoly ideológiai akadályai is vannak

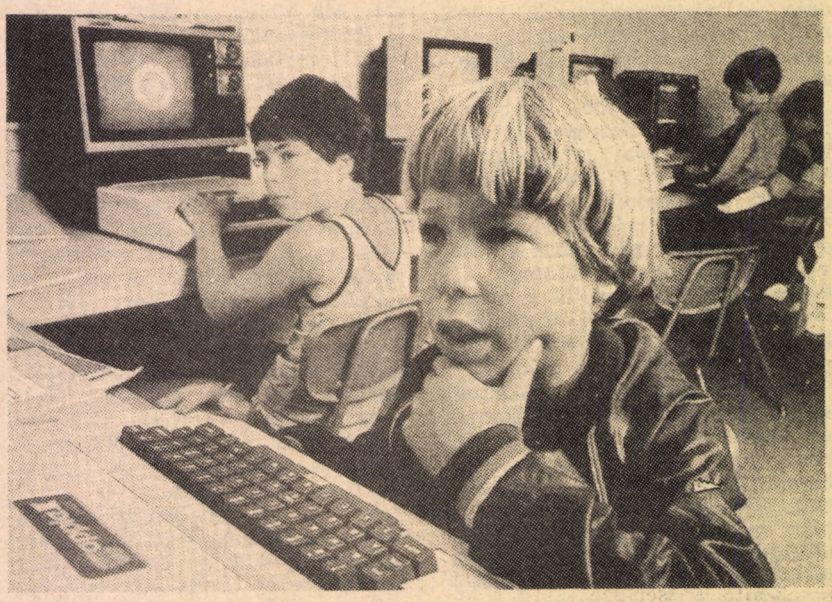

KALIFORNIAI GYEREKEK ISKOLAKOMPUTERREL

Előbb-utóbb versengést kényszerít rá

korlátok megszüntetésére. Erre jó példa az Európai Gazdasági Közösség, ahol hét hivatalos munkanyelv az elfogadott. A fordítási költségek emiatt irtózatos összegeket emésztenek fel. Az Európai Parlament ennek enyhítésére a közelmúltban elfogadott egy olyan 12 millió dolláros programot, amelynek köszönhetően az eddigi 14 centes szavankénti fordítási költség a számítógépes új módszernek köszönhetően mindössze 6 centre csökken. (A több mint 50 százalékkal olcsóbb változat jelentősége csak annak ismeretében mérhető fel igazán, ha tudjuk, hogy az Európai Gazdasági Közösség alkalmazottjainak egynegyede ma csakis fordítási munkákon dolgozik.)

A piaci érdekeltség

A nyelvi korlátoknál lényegesen nagyobb gond, hogy az egyetértésnek komoly ideológiai akadályai is vannak. S ez végeredményben az angol nyelv hegemóniája mellett elsősorban az angolszász gazdasági fölény és befolyás formájában tapasztalható.

A nemzetközi televíziózás csak tükrözi azt a „hírügynökségi és kulturális imperializmusnak” nevezett jelenséget, amely a nyugati hírközlő szervek mennyiségi befolyási fölényében ölt testet, s amely ellen a legnyilvánvalóbb háború az UNESCO nemzetközi tanácskozásain folyik. Itt elsősorban a harmadik világhoz tartozó országok követelik az új tájékoztatási világrendet.

Néhány adat a Londonban megjelenő South (Dél) című havi politikai magazin idevágó statisztikájából. A két nagy amerikai hírügynökség (az AP és a UPI) napi 30 milliónál is több szónyi anyaggal árasztja el a nagyvilágot. Ez méreteiben több, mint a harmadik világ teljes nyomtatott sajtója és tízszerese annak, amit az angol Reuter és a francia AFP együttesen ad ki, miközben a fejlődő országok hírügynökségi teljesítménye együttesen naponta csak a 20 000 szót haladja meg.

Ugyanakkor amerikai ellenőrzés alatt áll a nemzetközi televíziós programok 75 százaléka, a televíziós hír- és dokumentumjellegű anyagok 90, a filmszínházak 50, a lemez- és kazettakiadások 60, a számítógépesített kereskedelmi információk 89, az elektronikai alkatrészgyártás 82, a hirdetésipar 65 százaléka. Ez a fölény nem csorbíthatja a szocialista világ tájékoztatási és kulturális eredményeinek erényeit és erejét, de előbb vagy utóbb kétségtelenül olyan versengést kényszerít ki, amely már egy minőségileg és mennyiségileg is másfajta tájékoztatási világrendet képvisel, mint amilyent a második világháború után megismertünk és amelynek irányítási és felhasználási gyakorlata még ma is általánosan érvényben van.

„Elektronikus kunyhó”

Mint már utaltunk rá, rövidesen nem a különböző állomások műsorára beállított televíziós készülékek, hanem a különféle információt közvetítő képernyő kapja meg a központi helyet a család és a külvilág, a közösségek és a nagyvilág kapcsolatainak rendszerében. A kábeltelevízióval, számítógéppel, adattárolóval, képmagnóval és kétirányú kommunikációra alkalmas berendezések sokaságával felszerelt „elektronikus kunyhó” ma már csak gazdaságilag kérdéses szolgáltatás, technikailag nem.

(Folytatjuk.)

WISINGER ISTVÁN